

Univerzita Karlova

Filozofická fakulta

Katedra jihoslovanských a balkanistických studií

Bakalářská práce

Mikhail Pashkevich

Dějiny jako argument. Spory o výklad minulosti v černoohorské politické debatě v období referenda o nezávislosti v roce 2006.

History as an argument. Disputes about interpretation of the past in Montenegrin political debate during the Independence Referendum, 2006.

Poděkování:

Na tomto místě bych rád poděkoval vedoucímu mé práce PhDr. Mgr. Ondřeji Vojtěchovskému, Ph.D. za podporu badatelského zájmu o Černou Horu, za rady, připomínky a trpění, které mé práci věnoval. Rovněž bych chtěl poděkovat všem vyučujícím Katedry jihoslovanských a balkanistických studií za neocenitelnou pomoc a toleranci během všeho mého studia.

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci vypracoval samostatně a výhradně s použitím citovaných pramenů, literatury a dalších odborných zdrojů.

V Praze, dne 3. srpna 2017

.....

Mikhail Pashkevich

Ključová slova:

Milo Đukanović

Petar II. Petrović-Njegoš

Nikola I.

bjelenaši

zeljenaši

partyzáni

četnici

Key words:

Milo Đukanović

Petar II. Petrović-Njegoš

Nikola I.

Bjelenaši

Zeljenaši

Partizans

Chetniks

Abstrakt

Bakalářská práce se věnuje použití historie jako nástroje politické komunikace a marketingu během předreferendové kampaně o obnově nezávislosti Černé Hory v roce 2006. Konkrétně se jedná o použití témat historické minulosti v diskuzích a agitaci dvou antagonistických bloků „Za evropsku Crnu Goru“, prosazující nezávislost, a „Za očuvanje državne zajednice Srbije i Crne Gore“, která hájila zachování státního svazku se Srbskem. Předmětem výzkumu je interpretace klíčových osobností a událostí černohorských dějin, k nimž se oba bloky uchýlovaly na podporu svých stávajících argumentů: Petra II. Petroviće Njegoše, krále Nikoly I., připojení Černé Hory k Srbsku v roce 1918, konflikt mezi partyzány a četniky v období druhé světové války, hodnocení socialistické Jugoslávie, úloha a odpovědnost Černé Hory ve válkách provázejících rozpad Jugoslávie, hodnocení politiky Slobodana Miloševiče, mezietnické vztahy v Černé Hoře v 19. až 20. století. Zvláštní pozornost práce je zaměřena také na vliv paměti rodinné a kmenové a odkaz přímých předků na zaujímání aktuálních postojů vůči myšlence nezávislosti a pojetí černohorské identity.

Abstract (in English):

This thesis deals with using history as a tool of political marketing and communication in the campaign before Montenegrin independence referendum in 2006. Namely, it is referring to usage of historical past topics in discussions and agitation of antagonistic blocs: “For European Montenegro”, which was promoting independence, and “For maintaining the state union of Serbia and Montenegro“, calling to retain state union with Serbia respectively. The subject of research is the interpretation of Montenegrin history’s key persons and events, to which both of blocs resorted for backing their arguments: Petr II. Petroviće Njegoše, the King Nikola I., the annexation of Montenegro to Serbia in 1918, conflict of partisans and Chetniks during WWII, evaluation of socialists Yugoslavia, the role and responsibility of Montenegro in wars following the breakup of Yugoslavia, evaluation of Slobodan Milošević’s policy, interethnic relations in Montenegro in the 19th and the 20th centuries. Particular focus of this thesis is given to impact of tribal and family memory, ancestors legacy on adopting a stance towards idea of independence and understanding of Montenegrin identity.

Obsah

Úvod.....	8
1. Otázka identity občanů Černé Hory před referendem	12
2. Dynastie Njegoš-Petrovićů	16
3. Připojení k Srbsku v roce 1918 a srbsko-černohorské vztahy v královské Jugoslávii	27
4. Téma druhé světové války	33
5. Kmenová a rodová paměť	39
6. Nejnovější historie: druhá a třetí Jugoslávie	47
Závěr	57
Seznam použité literatury.....	60
Seznam zkratk	68

Úvod

Rok 2006 se zapsal do černohorských dějin jako období osudového rozhodnutí o jejím následujícím statusu a vývoji. Svazová republika Jugoslávie, poslední pokus udržení jihoslovanského státního projektu, přestala existovat v roce 2003 a na základě Bělehradské dohody byla nahrazena konfederativním soustátím Srbsko a Černa Hora. Toto státní společenství Srbsko a Černá Hora však bylo jen výsledkem srbsko-černohorského kompromisu prostřednictvím Evropské unie a od začátku obsahovalo časové omezení své existence a poskytovalo svým členům právo vystoupení po uplynutí tří let. Vládnoucí černohorská strana DPS v čele s tehdejšími předsedou vlády Milom Đukanovićem nikdy netajila, že souhlasila s vytvořením státního společenství jen na určitý čas a že se co nejdříve vrátí k otázce získání nezávislosti. Ve výsledku kompromisu mezi černohorskou vládou a opozicí prostřednictvím EU byl dne 1. března 2006 přijat zákon o referendu o nezávislosti Černé Hory.¹ Samotné referendum proběhlo 21. května 2006.

Černohorská předreferendová debata na jaře 2006 se odlišovala od scénářů secese jiných republik bývalé SFRJ na začátku 90. let. To může být vysvětleno především odlišným pozadím. Od konce 90. let se Černá Hora již úspěšně ubírala cestou k nezávislosti a referendum pro ni představovalo do jisté míry jen poslední krok v tomto procesu. Argumentace obhájců nezávislosti již nemohla být vystavěná ani na ekonomické rovině, ani na obavách z vojenského zásahu Srbska. Na rozdíl například od Slovinska či Chorvatska tento stát postrádal jasný většinový národ, jehož apelování k nacionalismu by předurčilo další vývoj debaty. Místní pravoslavné obyvatelstvo se totiž kromě odpovědi na otázku setrvání federace stále nemohlo rozhodnout o vlastní identitě: zda jsou Srbové, nebo zvláštní národ. Hledání odpovědi především skrze historické diskuze doprovázely politický život Černé Hory celé 20. století a referendum v roce 2006 nebylo výjimkou.

Mediální pole tohoto referenda se odlišovalo mimořádnou koncentrací slova „historie“. O budoucím rozhodnutí voličů vyloženě jakožto o historickém „ANO“, respektive historickém „NE“, mluvili politici a aktivisté obou táborů. Pokud by nestačily čistě agitační projevy, místní tisk se doslova přepřeloval historickými články profesionálních autorů i laiků reflektujícími minulost této země a velice často nepřímou a přímo naznačujícími souvislostmi mezi zkoumanými tématy a patřičnou volbou v referendu. Jakoby z obavy, že svým čtenářům nestihnou doložit „pravdivější“ verze minulosti, černohorští historici souběžně prezentovali

¹ MORRISON, K.: Montenegro: a modern history. London, NY: 2009. s. 206

nemalý výběr knih o dějinách svého státu. Jen v březnu a květnu roku 2006 se do černohorských knihkupectví dostaly: „*Istorija Crne Gore: od najstarijih vremena do 2003*“ autorů Živka Andrijaševiče a Šerba Rastodera, kolektivní práce „*Istorijski Leksikon Crne Gore*“ pod redakcí Šerba Rastodera v pěti svazcích, „*Kratka ilustrovana istorija crnogorskog naroda*“ Radoslava Rotkoviće (druhé vydání), reprint vydání dlouholetého projektu Ústavu dějin „*Istorija Crne Gore I–IV*“, „*Istorija crnogorskog filma*“ pod redakcí Dragana Vukčevića, „*Hrišćanstvo u Boki 1200–1500*“ Lenky Blehovy Čelebić, „*Crnogorski rat*“ Momira M. Markoviće (čtvrté vydání). Prodej a distribuce několikasvazkového „*Istorijskog Leksikona Crne Gore*“ byly zajištěny přes nejčtenější černohorský deník Vijesti, který tomuto produktu poskytl maximálně širokou propagaci na svých stránkách. Stejně postupoval deník Pobjeda při prodeji reprintu knihy „*Istorija Crne Gore I–IV*“, což byl jeho společný projekt s Ústavem dějin Černé Hory. Prezentace práce Rastodera a Andrijaševiče za účasti autorů probíhala nejen v Podgorici, ale i v dalších městech. Plošně měla stejnou šíři výstava historických erbů Černé Hory. Celou tuto situaci bych si dovilil pojmenovat jako cílenou „historizaci“ mediálního diskurzu. Výsledkem toho se čtenář tehdejšího místního tisku nevyhnutelně ocital v situaci, kdy uvažoval o své politické volbě v jemu vnucených historických souvislostech.

Tato „historická“ rovina stále setrvává v černohorské politice i po uplynulém desetiletí a bohužel neztrácí na aktuálnosti.² Právě proto jsem se rozhodl soustředit se na tyto argumenty referenda z roku 2006, jelikož se uvedená témata ukazují jako stěžejní pro celou černohorskou politiku za období vládnutí Mila Đukanoviće, ať už jako předsedy vlády, prezidenta republiky, nebo předsedy strany DPS.

Ve své práci jsem si položil následující badatelské otázky: kolem kterých bodů se vyvíjela historizace diskurzu v osudné dny roku 2006 a jaké role měly tyto body pro vývoj a dopady agitačních kampaní a výsledky referenda.

Z hlediska teoretického jsou černohorské referendum a interpretace historie v rámci jemu předcházející volební kampani klasickým příkladem „místa historické paměti“. Referendum totiž posloužilo jako spouštěč a spustilo řadu sporů ohledně minulosti Černé Hory a poukázalo na absenci shody jejích občanů v této rovině. Nicméně hlavní pozornost této práce je věnovaná zkoumání diskurzu, pod čímž se zde rozumí přístup srbských autorů Radić – Bojanić a Silaški, zároveň se do toho pojmu zahrnují nejen primární diskurz – přímá tradiční

² Lídr nové politické strany Demokratska Crna Gora Aleksa Bečić 29. června 2017 také charakterizoval politickou komunikaci Černé Hory jako uměle polarizovanou: „Nećemo da se igramo partizana i četnika“. [online]. [cit. 06.07.2017]. Dostupné z: <http://www.dan.co.me/?nivo=3&rubrika=Politika&clanak=604831&najdatum=2017-06-29&datum=2017-06-30>

politická komunikace (tedy ze strany politiků a politických stran), ale i sekundární – politická komunikace novinářů, analytiků, čtenářů, atd.³

Nad černohorským referendem roku 2006 se ve svých pracích pozastavovali především Kenneth Morrison⁴, Elisabeth Robertson⁵ a vedoucí této práce Ondřej Vojtěchovský⁶. Mediálním polem referenda se zabývá také případová studia Beaty Huszky⁷, Đorđe Pavićevića a Srđana Đuroviće⁸. Bezprostředně během referenda se jeho analýzou zabývaly také mezinárodní (pozorovatelská misie OSCE⁹, experti International Crisis Group¹⁰) a domácí struktury (organizace Centar za monitoring CEMI¹¹, nezávislý mediální výbor).

I když mediální pole referenda obnášelo televizní a rozhlasové pořady a reklamy, internetové portály, z důvodů přístupnosti jsem se omezil pouze na místní tisk jako na základní zdroje této práce (deníky Pobjeda, Dan, Vijesti, týdeníky Republika, Monitor). Všechna tato média dle cílových skupin a zastávaných pozic byla zjevně rozdělena mezi dva tábory, o čemž mezi mezinárodními a domácími pozorovateli referenda panuje relativní shoda. Nejtvrdší pozici zastávala domácí organizace Centar za monitoring CEMI, uznávající, že blok za nezávislost měl v tisku jasnou přednost. Avšak experti CEMI považovali za vyvažující ten fakt, že deník Dan, otevřeně podporující unionisty, byl na trhu dle čtenosti druhý. Pozorovatelská misie OSCE-ODIHR také všechny noviny označila za vyloženě angažované: „*Dok su Republika i u izvjesnoj mjeri Pobjeda koju kontroliše država pokazivale pristrasnost u korist indpendističke opcije, Dan je pokazivao jasnu pristrasnost prema unionističkom bloku. Vijesti favorizovale stavove zagovornika nezavisnosti posebno na kraju perioda kampanje.*“¹² International Crisis Group na jednu stranu označil média za relativně nestranné dle balkánských standardů, avšak deníku Dan prisuzoval náklonnosti k unionistům.¹³

³ SILAŠKI, N.; ĐUROVIĆ, T.; RADIĆ-BOJANIĆ, B.: Javni diskurs Srbije: kognitivističko-kritička studija. Beograd, 2009

⁴ MORRISON, K.: Montenegro: a modern history. London, NY: 2009.

⁵ ROBERTS, E.: Realm of the Black Mountain. A History of Montenegro, Ithaka, New York: 2007

⁶ PELIKÁN, J.; CHROBÁK, T.; RYCHLÍK, J.; TUMIS, S.; VOJTĚCHOVSKÝ, O.; ŽÍLA, O.: Státy západního Balkánu v uplynulém čtvrtstoletí a perspektivy jejich vývoje. Praha: 2016

⁷ HUSZKA, B.: Secessionist movements and ethnic conflict. 2014

⁸ ĐUROVIĆ, S.; PAVIĆEVIĆ, Đ.: in *Media discourse and Yugoslav conflicts*. Edited by Pål Kolstø. 2009

⁹ Referendum o državnom statusu. Republika Crna Gora. Konačni izvještaj OSCE/ODIHR [online] [cit. 23.07.2017] Dostupne z: <http://www.osce.org/sr/odihr/elections/montenegro/20099?download=true>

¹⁰ International Crisis Group. Europe Briefing N°42, 30 May 2006, Montenegro's Referendum. [online]. [cit. 23.07.2017] Dostupné z : <https://d2071andvip0wj.cloudfront.net/b42-montenegro-s-referendum.pdf>

¹¹ Referendum u Crnoj Gori 2006.godine. Podgorica. Centar za monitoring – CEMI, 2006 [online]. [cit. 23.07.2017]. Dostupné z: <http://cemi.org.me/wp-content/uploads/2017/01/REFERENDUM-U-CRNOJ-GORI-2006.-GODINE.pdf>

¹² Referendum o državnom statusu. Republika Crna Gora. Konačni izvještaj OSCE/ODIHR. S. 15 [online] [cit. 23.07.2017] Dostupne z: <http://www.osce.org/sr/odihr/elections/montenegro/20099?download=true>

¹³ International Crisis Group. Europe Briefing N°42, s. 7 [online], [cit. 23.07.2017]. Dostupné z: <https://d2071andvip0wj.cloudfront.net/b42-montenegro-s-referendum.pdf>

Práce je rozdělena do šesti kapitol. První kapitola této práce bude věnovaná otázce identity Černohorců a tomu, jak tento problém do jisté míry předurčil nemalou historizaci předreferendové debaty. Následující kapitoly zahrnují v chronologickém pořadí historická témata a argumenty. Je nutné zmínit jejich časté vzájemné prolínání. První skupinu vytvářejí odkazy a reference na dynastii Petrovičů. Druhá skupina zahrnuje spory kolem hodnocení Podgorické skupštiny z roku 1918 a následujícího černo-horsko-srbského soužití v královské Jugoslávii. Třetí skupinu vytváří diskuze o národně-osvobozeneckém boji a nárok na partyzánské dědictví, nebo naopak – negativizace soupeřů, jejich označení za dědice četníků nebo Sekuly Drljeviće. Čtvrtá skupina je představena především reflexemi o dění v SRJ, demonizacemi (miloševicezacemi) konkurentů a velice epizodickými úvahami o vývoji Černé Hory v socialistické Jugoslávii. Zvláštní kapitola je věnovaná odchýlení politické debaty do kmenové roviny a personálnímu pojetí historické paměti. Pod pojmem Černohorci v textu uvádím především pravoslavné obyvatelstvo Černé Hory.

1. Otázka identity občanů Černé Hory před referendem

I když mezinárodní uznání je velice důležité pro vytvoření státnosti, případy novovzniklých nástupnických států SSSR a SFRJ neustále ukazují, že největším problémem a výzvou pro ně často bývá loajalita jejich vlastních občanů. Tato loajalita je těsně provázána se sebevědomím, což nevyhnutelně otevírá širokou otázku identity. Právě v této rovině jen během posledních 30 let Černá Hora zažila kardinální proměny. Za koho se považují sami Černohorci: za zvláštní národ, nebo Srby žijící v Černé Hoře a hovořící ijekavsky?

Pokud ponecháme stranou spory a obrátíme se pouze ke sčítání lidu, i v tom spatříme kolosální proměny jen za období po druhé světové válce. Předchozí sčítání lidu království Černá Hora a v první Jugoslávii totiž neposkytovala respondentům možnost definovat se jako Černohorci, nebo Bošnjaci atd., a zařazovala vše slovanské obyvatelstvo buď do skupiny pravoslavných věřících (1909), nebo do široké skupiny hovořících srbsko-chorvatským (1921) a později srbsko-chorvatsko-slovinským jazykem (1931). Do určité míry se dá říci, že v období do roku 1948 měli nejpevnější jistotu v otázce sebeurčování mezi obyvateli Černé Hory jen Albánci. Tato situace se však změnila v roce 1942, kdy rozhodnutím druhého zasedání Antifašistické rady národního osvobození Jugoslávie (AVNOJ) byli Černohorci uznáni za jeden z národů budoucího poválečného státu. Jako výsledek tohoto rozhodnutí první následující sčítání lidu v Černé Hoře v roce 1948 již obsahovalo možnost určit svou národní příslušnost jako Černohorec (a také jako Srb či Chorvat).¹⁴ 90,67 % obyvatel se deklarovalo jako Černohorci, 5,15 % jako Albánci, 1,8 % jako Chorvati a jen překvapivě nízký podíl obyvatel 1,78 % jako Srbové. Méně než Srbové měli jen „*neopredeljeni muslimani*“ – 0,001 %. Nicméně již další sčítání už po pěti letech, v roce 1953, koriguje počet Černohorců na 86,6 %, Albánců 5,58 %, Srbů 3,3 %, Chorvatů 2,34 % a „*Jugosloveni neopredeljeni*“ 1,53 %.¹⁵ Výsledky sčítání z roku 1961 v tomto trendu pokračovaly: Černohorci tvořily již jen 81,4 %, na druhé místo vystoupila skupina „Muslimani“ se 6,5 %, Albánci vykazovali stabilních 5,47 %, počet Srbů se snížil na 3 %.¹⁶ Po dalších deseti letech počet Černohorců dále klesl na 67,2 %, počet Muslimů a Srbů se zdvojnásobil na 13,3 %, počet albánské menšiny se zvýšil z 6,77 na 7,5 %.¹⁷ Tento trend se sice na deset let zastavil, později ale pokračoval dál. Jak je vidět z údajů černohorského

¹⁴ Stalno stanovništvo po narodnosti po popisu od 1948 godine. [online]. [cit. 10.05.2017]. Dostupné z: <http://pod2.stat.gov.rs/ObjavljenePublikacije/G1948/Pdf/G19484001.pdf>

¹⁵ Stalno stanovništvo po narodnosti po popisu od 1953 godine. [online]. [cit. 10.05.2017]. Dostupné z: <http://pod2.stat.gov.rs/ObjavljenePublikacije/G1953/pdf/G19534001.pdf>

¹⁶ Stalno stanovništvo po narodnosti po popisu od 1961 godine. [online]. [cit. 10.05.2017]. Dostupné z: <http://pod2.stat.gov.rs/ObjavljenePublikacije/G1961/pdf/G19614001.pdf>

¹⁷ Stalno stanovništvo po narodnosti po popisu od 1971 godine. [online]. [cit. 10.05.2017]. Dostupné z: <http://pod2.stat.gov.rs/ObjavljenePublikacije/G1971/pdf/G19714001.pdf>

statistického úřadu, od roku 1981 a až do roku 2003 počet Černohorců klesal k 43,16 %, zatímco počet obyvatel považujících se za Srby se skoro zdesetinásobil z 3,32 na 31,99 %. Dle sčítání z roku 2011, prvního po obnovení nezávislosti, se podíl Srbů snížil na 28,72 %, Černohorců naopak přibýlo na 44 %.¹⁸ Navíc 30 tisíc občanů odmítlo zařazení do jakéhokoliv etnika. Vzhledem k celkovému počtu obyvatelstva Černé Hory (620 tisíc) a roztržitému jejího elektorátu ohledně otázek národní příslušnosti a víry, tvoří tato skupina nezanedbatelných 5 %.

Jak je vidět, již v otázce přítomnosti státotvorné etnické majority před referendem 2006 (a dá se říci i dodnes) měla Černá Hora zjevný problém. Problém se o to víc vystupňoval jazykovou a náboženskou otázkou. Jazyk, jímž hovoří slovanské obyvatelstvo Černé Hory, během několika desetiletí předcházejících referendu několikrát změnil název – srbochorvatština jakožto úřední jazyk SFRJ se stala srbsčinou ijekavského nářečí v SRJ dle ústavy 1992, kterou potom nahradil takzvaný „mateřský“ jazyk, což umožňovalo vládě vyhnout se potížím s volbou politicky korektního názvu pro jazyk, jenž by uspokojil Srby, Chorvaty, Černohorce, Bošnjaky. V náboženské rovině se hlavní problém vyskytnul, když se vedle místní metropole Srbské pravoslavné církve objevila Černohorská pravoslavná církev, která si nárokovala autokefální status.

Avšak i v této situaci, kdy měli občané na výběr mezi několika církvemi, několika jazyky (nebo několika názvy pro tentýž jazyk) a několika národy, ke kterým by se sami mohli hlásit, rozdělení společnosti stejně probíhalo mozaikově. Velká část těch, kteří sami sebe označovali za samostatný černohorský národ, avšak prohlašovala, že mluví srbsky. Stejně tak vědomé bytí Černohorcem neznamenal, že v náboženské rovině věřící změnil SPC na ČPC. V této situaci nelze souhlasit s Věrou Stojarovou, která již v roce 2008 mluvila o černohorských státotvorných a národotvorných procesech jako téměř ukončených, i když uznávala, že sebeidentifikace občanů se srbským nebo černohorským národem stále zůstávala fluidní.¹⁹

Existuje několik názorů na příčiny redefinování identity Černohorců ve dvou desetiletích předcházejících referendu.

Černohorská autorka Jelena Džankić vidí kořeny vývoje soudobého černohorského národního projektu ve vnitřním stranickém rozkolu v DPS v roce 1997, když se tato vládnoucí strana rozdělila do DPS pod vedením Đukanoviće a SNP pod vedením Momira Bulatoviće a právě vývoj konkurence mezi těmito stranami-nástupkyněmi a formování jejich politických agend vážně podmínily následující charakter vnitřní černohorské debaty o identitě. Džankić

¹⁸Statistički godišnjak Crne Gore 2011. [online]. [cit. 10.05.2017]. Dostupné z: <http://monstat.org/userfiles/file/publikacije/godisnjak%202011/GODISNJAK%20%202011-%20new.pdf>

¹⁹ STOJAROVÁ, V., in: *Party Politics in the Western Balkans*. Edited by Stojarová V., Emerso P. 2010, s. 50

tvrdí, že se DPS Đukanoviće začala orientovat na výstavbu vlastního národního projektu po pádu Miloševiče, když anti-miloševičevský image přestal být aktuální. SNP také přesunula důraz ve své komunikaci z obhajoby Miloševiče na obhajobu zachování státu společného se Srbskem. Ve výsledku tohoto rozkolu se v černohorské společnosti proměnilo i vnímání pojmů „Černohorec“ a „Srb“, respektive jako stoupenců nezávislého státu a společné federace se Srbskem.²⁰ Kenneth Morrison v této souvislosti poznamenává, že právě v období předcházejícímu referendu (konkrétně při sčítání v roce 2003) se černohorské obyvatelstvo ocitlo v situaci, kdy se muselo definitivně označit buď za příslušníka černohorského národa, nebo srbského, nikoliv obou.²¹

Jiný názor, který zastávala již před referendem řada černohorských intelektuálů včetně Mijata Šukoviće, byl postaven na skutečnosti, že Černá Hora dlouhodobě (ať už do roku 1918, nebo v SFRJ) disponovala vlastní státní infrastrukturou, jako parlament, vláda, akademie věd a univerzita. Toto zázemí muselo nevyhnutelně vést k další nezávislosti, jak se stalo s jinými republikami SSSR či SFRJ.

Avšak právě v případě Černé Hory Erin K. Jenne a Florian Bieber zpochybňují tento „institucionální“ přístup a poukazují na již zmíněné radikální proměny v sebeurčení Černohorců (tedy pokles majoritního etnika z 90,67 % na dnešních 44,5 %) právě za období disponování vlastní infrastrukturou.²² Tito autoři tvrdí, že v případě Černé Hory se ukázaly jako nedostatečné jak přítomnost infrastrukturního zázemí, tak snahy vládnoucích elit stvořit národ dle svých předem stanovených měřítek.

Je obtížné přesně určit, kdy se DPS Đukanoviće začala ubírat cestou k výstavbě vlastního národa. Caspersen²³ a Zachová²⁴ zmiňují předvolební kampaň roku 2001, kdy poprvé zazněla slova předsedy DPS o srbské hrozbě pro černohorskou státnost a národ. Džankić, přestože mluví o obratu k independistické rétorice již po pádu Miloševiče, zmiňuje fakt, že rozhodnutí o nahrazení srbských školních učebnic dějepisu vlastními bylo přijato už v roce 1998, a následně implementováno do praxe v roce 2001. Beata Huzhka se domnívá, že se požadavek nezávislosti objevil, jakmile zmizela hrozba vojenského zásahu ze strany Srbska,

²⁰ DŽANKIĆ, J.: When two hands rock the cradle: symbolic dimensions of the divide over statehood and identity in Montenegro. In: *Strategies of Symbolic Nation-building in South eastern Europe*. Edited by pál KolSto University of Oslo, Norway, 2014. s. 115

²¹ MORRISON, K., Montenegro: a modern history. London, NY: 2009. s. 11

²² BIEBER, F.; JENNE, E. Situational nationalism: nation-building in the Balkans, subverse institutions and the Montenegrin paradox. *Etnopolitics*, 2014. Vol.13, No. 5, s. 431

²³ CASPERSEN, N, "Elite Interests in the Serbian-Montenegrin Conflict," *Southeast European Politics* 4, nos. 2–3 (November 2003), s. 112

²⁴ ЗАХОВА, С.: Черна Гора след Югославия: динамика на идентичностите. София, 2013, s. 64

avšak jako skutečný začátek budování národa uvádí rok 2004, kdy byly přijaty nové státní symboly.²⁵

Tak či onak v předvečer referenda představovala černohorská společnost v rovině etnické barevný a velmi rozdělený terén, který vylučoval možnost zjednodušené rétoriky.

²⁵ HUSHKA, B.: Secessionist movements and ethnic conflict. 2014, s. 135

2. Dynastie Njegoš-Petrovićů

Dějiny Černé Hory Nového Času jsou těsně spjaty s domácí dynastií Njegoš-Petrovićů, která zde vládla více než dvě století (1696–1918) z titulu metropolity, knížete a nakonec i krále. Do jisté míry se dá říci, že jsou to Njegoš-Petrovići, kdo jako první v černohorských dějinách začali pracovat s obrazem svého státu navenek – právě Vasilije Petrović Njegoš vydal v Moskvě v roce 1754 krátké dějiny Černé Hory, kde kladl důraz na slavnou minulost této balkánské země.²⁶ Pro stoupence zachování státního útvaru Srbsko a Černá Hora to zkrátka byla srbská teokratická, a později i světská, dynastie jednoho ze dvou novodobých srbských států. Řada jejích členů jsou významnou a nepostradatelnou součástí velké a jednotné srbské kultury. Petr I. Petrović Njegoš je svatým Srbské pravoslavné církve (a pro řadu srbských nacionalistů i autorem prvního srbského moderního národního programu²⁷). Petr II. Petrović Njegoš je jako básník považován za nejvýznamnějšího představitele srbského romantismu v literatuře. Nikola I. je sice vnímán jako poměrně kontroverzní a neoblíbená postava, nicméně i on zanechal řadu jednoznačných svědectví o svém sebeurčení jako Srb, včetně své literární tvorby, tudíž je také nedílnou součástí srbské tradice.

Pro zastánce nezávislosti je dynastie Njegoš-Petrovićů a jejich vláda dalším příkladem úspěšné samostatné existence černohorského státu, o kterém tvrdí, že má tisíciletou kontinuitu. Doklady o srbství Njegoš-Petrovićů nejsou úplně odmítány, a to z toho důvodu, že se zpochybňuje samotný tradiční pojem srbství. Namísto etnického přístupu se často uvádí náboženský – být Srbem neznamená skutečně patřit k srbskému národu, ale představuje jakýsi nadřazený pojem pro sebeidentifikaci pravoslavných jižních Slovanů (kromě Bulharů).²⁸

Njegoš-Petrovići jakožto faktor historický a politický byli aktivně přítomni v černohorském diskurzu již několik let před referendem. Jednalo se především o krále Nikolu a nejvýznamnější období jeho vlády mezi lety 1878 a 1918. Toto období (od mezinárodního uznání nezávislé Černé Hory na Berlínském kongresu v roce 1878 do Podgorické skupštiny v roce 1918, jež schválila připojení Černé Hory k Srbsku) bylo prohlášeno za „zlaté“ v černohorských dějinách. Inspirovaná touto ideologií schválila černohorská vláda v roce 2004 nové státní symboly (erb, vlajku, hymnu), většinou vytvořené na základě symboliky právě tohoto období.²⁹ Ke zvolení těchto symbolů státnosti přistupovala vládnoucí koalice velice selektivně. Král Nikola I. totiž za svého dlouhého vládnutí používal dvě vlajky: červený alaj-

²⁶ ЗАХОВА, С.: Черна Гора след Югославия: динамика на идентичностите. София, 2013, s. 43

²⁷ ČURKOVIĆ, M.: Kako se konstruišu nacije: crnogorski slučaj. Sociološki pregled 2010, s. 1

²⁸ DŽANKIĆ, J.: Reconstructing the Meaning of Being “Montenegrin”. s. 353

²⁹ MORRISON, K.: Montenegro: a modern history. London, NY: 2009. s. 194

barjak, zděděný od knížete Danila, jako knížecí standartu, a třibarevnou vlajku, záměrně skoro identickou srbské „trobojce“, coby král. V této situaci byl upřednostněn alaj-barjak, což otevřelo širokou diskuzi, jež se protáhla déle než referendum. Za podobných okolností byla odmítnuta hymna „Onamo, onamo“, nehledě na to, že jejím autorem byl sám Nikola I. Píseň totiž obsahovala touhu osvobodit Kosovo a srbský národ.³⁰ Namísto toho se hymnou stala lidová píseň „Oj ti majska zoro“, ve verzi federalisty a kolaboranta s Italy Sekuly Drljeviće.³¹

Komunikace unionistů, i když byla vystavěná na jiném konceptu, se také odvolávala na dynastii Petrovićů. Tradiční argument se opíral o doloženou sebeidentifikaci Petrovićů.³² Například aktivní činitel prosrbských sil metropolita SPC Amfilohije se ještě na začátku kampaní vyslovil následujícím způsobem: „Što se tiče referendumskog pitanja za nju [církev], utkanu u biće Crne Gore, već davno je prelomio Sveti Nemanja mestom svog rođenja, sveti Vasilije svojim dolaskom iz Hercegovine pod Ostrog, Sveti Petar Cetinjski svojim ratovanjem za ‚slaveno srpsko carstvo‘ i njegovu obnovu, vladika Rade svojim zovom knjazu Srbije da ide za kralja u Prizren a on će za patriarha u Peć, i knjaz Nikola svojom himnom ‚Onamo, onamo‘.“³³

Stejnou myšlenku vyjadřoval jeho podřízený, redaktor církevní rozhlasové stanice Radio Svetigora Rajo Vojinović: „I nijesu samo Petrovići, nego i svi naši preci prije 1918. godine isto to o sebi mislili i zborili. I ko go danas tvrdi drugačije, taj ili ne zna šta priča ili prostonarodski rečeno—laže! Kralj Nikola je Crnu Goru čak zvao primorskom Srbijom!“³⁴ Na rozdíl od metropolity Vojinović viděl i další historické příklady a analogie: „Dvadeset prvog maja ne odlučuje se da li će Crna Gora dobiti nezavisnost, već biramo dobro i zlo, svjetlost ili mrak, Crkvu Hristovu ili Udbu, Njegoša ili dukljanskog berberina, Marko Miljanova ili Novaka Kilibardu, časne Petroviće ili sramotne moldavkiće, Svetog Petra Cetinjskog ili prokletog cara Dukljana, miris tamjana ili smrad dima od švercovanog duvana i marihuane.“³⁵

Avšak ne všichni unionisté sdíleli tento názor. Sloupkař deníku Dan a aktivní obhájce zachování SCG Dragan Rosandić právě v chování Nikoly během Vánočního povstání vidí zrození černohorského separatismu. Kořeny této Nikolovy tendence vymezovat se vůči Srbsku je podle něho nutné hledat v černohorském dění na přelomu 19. a 20. století, kdy silné volání

³⁰ PELIKÁN, J.; CHROBÁK, T.; RYCHLÍK, J.; TUMIS, S.; VOJTĚCHOVSKÝ, O.; ŽÍLA, O. Státy západního Balkánu v uplynulém čtvrtstoletí a perspektivy jejich vývoje. Praha: 2016. s. 211

³¹ ЗАХОВА, С.: Черна Гора след Югославия: динамика на идентичностите. София, 2013. s. 69

³² I vojvode su se pisali kao Srbi. Vijesti. 2.04.2006

³³ Referendum provalija među braćom. Dan. 6.04.2006

³⁴ Crna gora između Petrovića i Moldavkića. Dan. 3.04.2006

³⁵ Tamtež

veřejnosti po demokratizaci a sjednocení srbských států začala ohrožovat výhradní úlohu Nikoly.³⁶

Vyobrazení Petrovićů a historických postav této doby v reklamách independistů vyvolalo pro Černou Horu již typickou přestřelku historických argumentů a faktů. Historik Aleksandr Stamatović opakoval dobře známé teze, že Petr II. Petrović Njegoš a Marko Miljanov, serdar – vojenský velitel armády Nikoly, jejichž podobizny se objevily v kampani, sami sebe považovali za Srby.³⁷ Historik Novak Adžić mu oponoval, že secesionisté mají plné právo používat tyto obrazy, jelikož Njegoš a Miljanov byli historičtí protagonisté nezávislé Černé Hory, a navíc básník Njegoš, jehož unionisté tak idealizovali, za svého života nikdy nenavštívil Srbsko.³⁸

V obou kampaních byla zvláštní pozornost věnovaná Petru II. Petroviću Njegošovi, jehož osobnost může posloužit jako klasický příklad utilitárního využití historie pro politické účely v Černé Hoře a v obou Jugosláviích během posledního století a půl. Dle výstižného postřehu černoorského historika Bobana Batričeviće od smrti Njegoše v roce 1852 do dnešní doby v podstatě každý politický proud v Černé Hoře hledá svou legitimitu skrze Njegoše a všechny černoorské vlády, včetně okupačních, procházely přes fáze njeošizace-iniciace, na Njegoševu se buduje politický marketing zcela odlišných hnutí – od totalitarismu po neoliberální demokracii.³⁹

Příčiny tohoto stavu je třeba hledat ve všestrannosti postavy samotného Njegoše (teokratický panovník-metropolita a zároveň uznávaný básník), ve významu jeho poetické tvorby pro ideové naplnění různých ideologických proudů (jugoslavismus, srbství, komunismus, černoorství) a dle mého názoru také v tom, že každá další generace ideologů měla vynalézt „svého vlastního Njegoše“ i přes bourání, nebo naopak revitalizaci již existujících stereotypů. Ve výsledku se Njegoš stal opravdu všepřítomným a stále zůstává bodem nebo minimálně nástrojem v politické agendě Černé Hory.

Pokud necháme stranou jeho básnickou tvorbu, měla Njeošova přítomnost i čistě materiální ztělesnění, a to v podobě místa jeho pohřbu na vrchu Lovčen, které již 150 let slouží také jako aréna politického zápasu. V roce 1845 Njegoš nechal postavit na Lovčenu (nejvyšší vrchol Černé Hory a sám o sobě významný objekt pro černoorskou a srbskou historickou

³⁶ Dva brata. Dan. 3.04.2006

³⁷ Stamatović: Nezavisnost bi otvorila pitanje teritoria. Dan. 24.04.2006

³⁸ Adžić: prirodno je da dođe da rozlaza. Dan. 24.04.2006

³⁹ BATRIČEVIĆ, B.: Recepcija Petra II Petrovića u ideologijama crnogorskih vlasti. Архивски записи. Година XXII/2015 Број 1. Цетиње, 2016, s. 74

paměť, glorifikace tohoto místa je do jisté míry zásluhou samého Njegoše⁴⁰) malou kapli, věnovanou svému strýci Petru I. Petrovićovi, kde chtěl být dle jeho slov sám pohřben. Černohorci, obávající se znesvěcení ze strany Turků, jeho ostatky uchovávali nejprve v Ostrožském klášteře. Synovec a dědic Njegoše, první světský černohorský vládce Danilo, je v roce 1855 převezl na Lovčen, čímž dle Batričeviće vytvořil idiosynkratickou černohorskou kulturní památku – místo sjednocení Lovčenu a Njegoše. Zajímavé je, že skutečnost, že tato památka byla zpočátku věnovaná jinému panovníkovi, ustoupila do pozadí. Za vládnutí krále Nikoly byla Njegoševa kaple symbolem neskončeného boje za osvobození všech Srbů a jižních Slovanů dle „černohorského“ scénáře.⁴¹ Njegošova odkazu se Nikola dovolával i ve svém nepřímém sporu s Bělehradem o charakteru a způsobu vytvoření sjednoceného srbského státu.⁴²

Za rakouské okupace během první světové války byla kaple poškozená dělostřelectvem a ostatky Njegoše byly převezeny do Cetinjského kláštera, místo kaple měl být postaven monument na počest císaře Františka Josefa.⁴³ Těžko říct, proč k obnovení této kaple nedošlo hned po válce. Jako jeden z důvodů se zmiňuje finanční stránka.⁴⁴ Druhý důvod spočívá v tom, že jelikož svatyně byla znesvěcená, bylo zapotřebí vystavět něco zcela nového, což umožňovalo králi Aleksandrovi využít tento objekt ke svému vlastnímu, téměř iniciačnímu, účelu.⁴⁵ Tehdy již známý chorvatský sochař Ivan Meštrović navrhl svůj první projekt, který však nebyl přijat kvůli nesouhlasu černohorských duchovních i finančním problémům.⁴⁶ Převoz ostatků do obnovené kaple se stal pravým ideologickým tahem pro Aleksandra Karađorđevića, který se svým projevem při této události snažil prokázat svou legitimitu coby vládce Černé Hory: „*Dve su se loze sada spojili i izdanak njihov biće jači. Ovoga puta dovela je Karađorđevog unuka još i sinovljeva dužnost da se pokloni senima Gorskog vijenca. Duše Njegoše i Karađorđa bile su se sreli, razumele i pravile u velikom narodnom poslu.*“⁴⁷ Tentokrát byla kaple renovovaná v téměř původní podobě a hmotě.

Údaje o italském přístupu k Njegošově otázce za druhé světové války se liší. Vladimir Dulović píše, že okupační italská administrativa přemýšlela o zbourání památky, avšak

⁴⁰ DULOVIĆ, V.: Mount Lovcen and Njegos between „Aleksandar’s Chapel“ and „Mestrovic’s Mausoleum“, in: *The ambiguous nation. Case studies from Southeastern Europe in the 20th century*. Edited by Brunnbauer U. and Crandits, H. s. 234

⁴¹ ŠISTEK, F.: *Narativi o identitetu. Izabrane studije o crnogorskoj istoriji*. Podgorica: 2015, s. 110

⁴² RADOJEVIĆ, Danilo. *Primjer uticaja Njegoša na pjesnički rad kralja Nikole, Njegoševi dani 1*, Zbornik radova sa međunarodnog slavističkog naučnog skupa, 2009, s. 66

⁴³ ŠISTEK, F.: *Narativi o identitetu. Izabrane studije o crnogorskoj istoriji*. Podgorica: 2015, s. 111

⁴⁴ Tamtéž, s. 112

⁴⁵ Tamtéž, s. 116

⁴⁶ DULOVIĆ, V.: Mount Lovcen and Njegos between „Aleksandar’s Chapel“ and „Mestrovic’s Mausoleum“, in: *The ambiguous nation. Case studies from Southeastern Europe in the 20th century*. Edited by Brunnbauer U. and Crandits, H. s. 237

⁴⁷ DURKOVIĆ-JAKŠIĆ, L.: *Njegoš i Lovćen*. Podgorica: 2006, s. 119

na nátlak veřejnosti od těchto plánů odstoupila.⁴⁸ Boban Batricević pak líčí obezřetné chování Italů, kteří se snažili vyhnout konfliktům a naopak ve svém tisku důsledně používali výraz „Horský věnec“.⁴⁹

Asi nejtěžším oříškem se stal Njegoš pro Komunistickou stranu Jugoslávie, která se také rozhodla zahrnout ho do své ideologie. Jelikož se ale měnily politická situace a ideologie KPJ, měnila se i interpretace Njegoše. Celostátní rozsáhlé oslavy stoletého výročí „Horského věnce“ v roce 1947 se v podstatě staly ne propagací Njegoše, ale KPJ a její ideologie, během kterých intelektuálové a straničtí funkcionáři interpretovali básníka a jeho nejznámější dílo jako ideový zdroj národně-osvobozenického boje, socialistické revoluce, a žánrová připadnost autora (jinak romantika) byla označena jako velice blízká socialistickému realismu.⁵⁰ Literát Radovan Zogović kromě klasické syžety vlastenecké války spatřoval čistě marxistický třídní boj a zároveň se jako jeden z prvních vyjádřil o národní příslušnosti Njegoše především jako Černohorce, který ale patří i Srbům, jakožto celé Jugoslávii.⁵¹

Oslavy stého výročí smrti Njegoše v roce 1951 se konaly v době konfliktu Tita se Stalinem, což opět přidělilo Njegošovi roli ideologického nástroje.⁵² Tak široké oslavování Njegoše vzbudilo obavy hlavního stranického ideologa Milovana Đilasa, který vnímal Njegoše nejen jako autora „Horského věnce“, ale také jako religiózního mystika, a proto potřeboval od historiků zastavit monumentalizaci Njegoše coby ikony boje za národní osvobození.⁵³ V uvedeném článku ale Đilas kritizuje vůbec celou řadu historických prací této doby (včetně knihy Jagoše Jovanoviće „Stvaranje crngorske državnosti i razvoj crnogorske nacionalnosti“ z roku 1948, což je první socialistický výklad černohorských dějin), jelikož dle jeho názoru nesplňují klíčový marxistický požadavek – vnímat dějiny pokrokově a neomezovat se úzce pouze nacionálním měřítkem (to by vedlo k nacionalismu) a zároveň se nenechat rozpustit v internacionalismu.⁵⁴

⁴⁸ DULOVIĆ, V.: Mount Lovcen and Njegos between „Aleksandar’s Chapel“ and „Mestrovic’s Mausoleum“, in: *The ambiguous nation. Case studies from Southeastern Europe in the 20th century*. Edited by Brunnbauer U. and Crandits, H. s. 237

⁴⁹ BATRIĆEVIĆ, B.: Recepcija Petra II Petrovića u ideologijama crnogorskih vlasti. Архивски записи. Година XXII/2015 Број 1. Цетиње, 2016, s. 99–100

⁵⁰ PAPOVIĆ, D.: Njegoš u socijalističkoj i nacionalnoj ideologiji Crne Gore 1945–1989. Matica crnogorska. Jesen 2013, s. 232

⁵¹ Tamtéž. s. 237

⁵² Tamtéž, s. 238

⁵³ ĐILAS, Milovan. O nacionalnoj istoriji kao vaspitnom predmetu. KOMUNIST. 1949, broj 1, s. 61

⁵⁴ Tamtéž, s. 61

Dalších 20 let byl Njegoš interpretován coby básník v podstatě tří národů – černohorského, srbského, jugoslávského⁵⁵, což samo o sobě zcela odpovídalo Đilasovým názorům: „*Svaka nacionalna istorija kao vaspitni predmet mora biti istovremeno istorija svih naroda Jugoslavije.*“⁵⁶

Na konci 60. let ale dochází k otevřenému střetu srbských a černohorských zájmů v otázce národnostní příslušnosti metropolity. V roce 1967 časopis „Književni list“, vydávaný Udruženjem književnika Srbije, zařadil Njegoše mezi srbské básníky, což vyvolalo kritiku černohorského stranického vedení a osobně Veselina Đuranoviće: „*Ako danas tretiranje Njegoševog književnog opusa kao isključivo srpskog znači negiranje Njegoša kao crnogorskog pjesnika, kao što su to radile ‚Književne novine‘, onda takav tretman znači negiranje nacionalne individualnosti crnogorskog naroda i individualnosti njegove kulture, a onda to ne može biti ništa drugo nego manifestacija velikosrpskog nacionalizma.*“⁵⁷ Zde je ale nutné říci, že Đuranović a SKJ pokračovali v interpretaci Njegoše v již zmíněné trojitě rovině černohorství–srbství–jugoslávství.

K tomu se navíc přidala staronová otázka Lovčenského mauzolea. Vedení Černé Hory již od začátku 50. let uvažovalo o zbourání kaple vystavené králem Aleksandrem a o vystavení pomníku, jehož projekt byl zadán opět Ivanu Meštrovićovi.⁵⁸ Veřejný spor mezi podporovateli mauzolea (oficiální pozice černohorského vedení) a jeho protivníky (především srbští intelektuálové a jejich prosrbsky naladěni kolegové z Černé Hory) o podobě pomníku se zároveň ukázal i jako spor o identitu a sebevnímání Černohorců.⁵⁹

Nicméně do roku 1989, kdy v Černé Hoře vládla komunistická elita, Njegoš zůstával „černohorským“.⁶⁰ Tzv. antibyrokratická revoluce ale přiměla starou elitu k demisi a vynesla k moci novou generaci „mladých a krásných“, jež podporovala kurz Miloševiče. Z toho pochopitelně vyplynulo i to, že předchozí státní politika ve prospěch vývoje černohorské národní svébytnosti (nikoliv ale v nacionalistickém smyslu) byla zastavena a nahrazena pojetím

⁵⁵ PAPOVIĆ, D.: Njegoš u socijalističkoj i nacionalnoj ideologiji Crne Gore 1945–1989. Matica crnogorska. Jesen 2013, s. 240

⁵⁶ ĐILAS, Milovan. O nacionalnoj istoriji kao vaspitnom predmetu. KOMUNIST. 1949, broj 1., s. 64

⁵⁷ PAPOVIĆ, D.: Nacionalna ideologija Veselina Đuranovića. Matica crnogorska. Zima 2013 / proljeće 2014, s. 122

⁵⁸ DULOVIĆ, V.: Mount Lovcen and Njegos between „Aleksandar’s Chapel“ and „Mestrovic’s Mausoleum“, in: *The ambiguous nation. Case studies from Southeastern Europe in the 20th century.* Edited by Brunnbauer U. and Crandits, H., s. 243–244

⁵⁹ ŠISTEK, F.: Narativi o identitetu. Izabrane studije o crnogorskoj istoriji. Podgorica: 2015, s. 135.

⁶⁰ BATRIČEVIĆ, B.: Recepcija Petra II Petrovića u ideologijama crnogorskih vlasti. Архивски записи. Година XXII/2015 Број 1. Цетиње, 2016. s. 107

přináležitosti Černé Hory k srbskému národu.⁶¹ Masové demonstrace toho času na podporu kosovských Srbů a Černohorců používaly jako atributy i podobizny Njegoše, což mu podle Batričeviče vracelo čistě srbskou perцепci. Zároveň ale demonopolizace politické scény umožnila i druhým aktérům využívat Njegoše ve svůj prospěch, což hned uskutečnily i Narodni Stranka, i Liberalni savez Slavka Perovice.⁶²

S takto bohatou minulostí ve smyslu politického marketingu „vstoupil“ Njegoš do kampaní před referendem roku 2006. Důslednějšími a aktivnějšími se v tom aspoň na začátku ukázali independisté. Například jedna z televizních reklam ukazovala malebné záběry Lovčenského mauzolea z ptačí perspektivy a mladé Černohorce za doprovodu recitování Horského věnce: „*Pokoljenje za pjesmu stvoreno, vile će se grabit u vjekove da vam v'jence dostojne sapletu*“, verše pak následovalo již vlastní heslo: „*Prošlost nas opominje, a evropska budućnost obavezuje*“. Tentýž, jen podrobnější citát, se vyskytoval také na plakátech. Njegoše citoval i předseda vlády Đukanović na triumfálním mítinku stoupenců nezávislosti na Cetinju dne 23. května 2006: „*Pokoljennja djela sude/Što je čije daju svima!... Manji potok u viši uvire i kod uvora svoje ime gube*.“ Na obou mítincích v Cetinji – na začátku a na konci kampaně – Đukanović přímo odkazoval na Njegoše.

Unionisté odpovídali jak pomocí argumentů ve prospěch srbství Njegoše, tak i stejným použitím jeho podobizny a citátů ve svých agitačních materiálech. Stejně jako v případě independistů, i zde docházelo ke dvousmyslným situacím. Například patriarcha SPC Pavle v souvislosti s referendem prohlásil: „*Sloboda i opšte i ljudsko bratstvo nigdje se ne može graditi, a naročito u Njegoševoj Crnoj Gori, pritiskom na ljudske savesti, mitom i sijanjem straha, nego slobodnjim izjašnjavanjem sa punom odgovornošću za budućnost potomstva*.“⁶³ Zde je zajímavý jak samotný řečnický obrat „Njegoševa Crna Gora“, který pak často používali i jiní unionisté, tak i velice idealizované pojetí náboženských poměrů v Černé Hoře v minulosti (i když úplně stejného zkreslení se dopouštěli i independisté ve své rétorice vůči národnostním menšinám). Tato idealizace kromě toho čím dál víc kontrastovala s proměnami ve vnímání „Horského věnce“ – od někdy zjednodušeného romantického obdivování národně-osvobozené války proti Turkům zkresleného Njegošem až po jeho označení za genocidního, jelikož se jedná o vyhnání a vraždy muslimů, kteří odmítli konvertovat ke křesťanství.⁶⁴

⁶¹ PELIKÁN, J.; CHROBÁK, T.; RYCHLÍK, J.; TUMIS, S.; VOJTĚCHOVSKÝ, O.; ŽÍLA, O. Státy západního Balkánu v uplynulém čtvrtstoletí a perspektivy jejich vývoje. Praha: 2016. s. 158

⁶² BATRIČEVIĆ, B.: Recepcija Petra II Petrovića u ideologijama crnogorskih vlasti. Архивски записи. Година XXII/2015 Број 1. Цетиње, 2016, s. 109–110

⁶³ Dobro se ne gradi mitom i strahom. DAN. 19.04.2006

⁶⁴ MORRISON, K., Montenegro: a modern history. London, NY: 2009. s. 24

Jedna reklama unionistů ze série „Crna Gora plus Srbija“ vedle sebe stavěla obrázky Lovčenského mauzolea a pomníku Vítěze z bělehradského Kalemegdanu. Kromě toho, že právě prosrbské kruhy v 60. a 70. letech odporovaly samotné myšlence nahradit kapli mauzoleem, jelikož to považovaly za útok na srbství, navíc i bělehradská socha zvolená pro plakát byla dílem stejného umělce – Ivana Meštroviće, jehož osobnost a projekty byly často kritizovány radikálními Srby. Například bývalý jugoslávský diplomat Dragan Mraović v roce 2006 obviňoval Meštroviće z antisrbství.⁶⁵

Independisté se neomezovali jen na Njegoše a dodržovali ideologickou linii, zvolenou před několika lety. Stejně jak v diskurzu předchozích let, i v agitaci byl hlavní akcent postaven na Nikolu jako na vzorného panovníka, a to počínaje estetickou stránkou. Červená barevná výzdoba agitačních materiálů korelovala s novou státní vlajkou, tedy i s alaj-barjakem Nikoly. Samotný alaj-barjak s monogramem Nikoly a jeho slavnostní kolana (honosný řád s podobiznami všech Petrovićů) k výročí 200letého panování dynastie z roku 1896 se také mnohokrát vyskytovaly na plakátech a ve videoklipech. Jeden z účastníků Bloku independistů Građanska partija na zvláštním plakátě umístil společný obrázek Nikoly s jeho zeti z různých královských rodin v Evropě se sloganem „*Vratimo se u Evropu*“.⁶⁶ Pokud se unionisté snažili prokázat srbství Nikoly, v rétorice independistů byl důraz kladený na propagaci úspěchů Nikoly a Černé Hory v době samostatnosti, na vyzdvihování všeho vlastního, co měla Černá Hora do roku 1918.

V rétorice lídrů independistů Mila Đukanoviće a Filipa Vujanoviće byl Nikola představen jako panovník, jenž osvobodil území od Turků a připojil k Černé Hoře nová území jako Nikšić, domohl se mezinárodního uznání nezávislosti Černé Hory na Berlínském kongresu, vyznačoval se tolerancí vůči muslimům a byl vyhnán ze svého domova v roce 1918. Aby byla obnovena historická spravedlnost vůči panovníkovi a Černohorci mu vrátili dluh, bylo zapotřebí hlasováním pro nezávislost v referendu zrušit rozhodnutí Podgorické skupštiny. „*U spomen svom velikom vladaru, brojnim drugim vladarima i velikim precima koji su svoj život posvetili Crnoj Gori, ovdje u Nikšiću ponosno saopštavamo da će voljom građana, bez bojnog polja i mirovnih konferencija, ostvariti se amanet našeg gospodara, knjaza i kralja da će 21. maja Crna Gora biti nezavisna.*“ – ukončil svůj projev prezident Vujanović na slavnostním odhalení sochy králi v Nikšići dne 8. května 2006, které se tak fakticky stalo agitačním

⁶⁵ Svetogrdje. Dan. 27.04.2006

⁶⁶ Vratimo Crnu Goru sebi i Evropi. Pobjeda. 8.05.2006

mítinkem. Vijesti a Pobjeda o soše psaly minimálně týden, vždy za pomoci epitetů „car junaku“, „gospodar se vratio“.

Independisté ve svůj prospěch využili také oslavy stého výročí černohorské měny perperu. Na vědeckém shromáždění u této příležitosti Đukanović zdůrazňoval úspěchy Nikoly v upevnění suverenity skrze zavedení vlastního platidla: „*Ono što nije uspio za svog života Petar Drugi, ostvario je car junaka Nikola Prvi za čijeg je vremena Crna Gora stekla još veće političke i ekonimičke slobode. Tako 1906 godine Crna Gora dobija državnu monetu – perper koja do danas predstavlja jedan od simbola crnogorske samostalnosti i prepoznatljivosti u svetu*“.⁶⁷ Đukanović se zároveň pokusil ztotožnit tento krok Nikoly se svou vlastní monetární politikou a zdůraznit její význam pro upevnění suverenity Černé Hory. Což bylo sotva zcela logické, jelikož monetární politika Đukanoviće spočívala právě v odstoupení od vlastní jugoslávské měny dináru ve prospěch nejprve německé marky a potom eura. Předseda Národní Banky Černé Hory Ljubiša Krgović stejnou myšlenku zopakoval na slavnostní recepci 4. května 2006 a zdůraznil, že Černohorci prosperovali jen v době nezávislosti.⁶⁸ Umělecké stránce perpera byly věnované zvláštní články.

Kromě politiků-independistů věnovali Nikolovi tak jak tak velkou pozornost historici. Jejich články, byť ne přímo agitační, podporovaly tímto každodenním informováním pro independisty potřebný diskurz „historického ANO“. Například, deník Republika ve zkoumaném období používal již dávno předtím napsané články (často ještě za Jugoslávie), které ale zkoumaly Černou Horu právě za vládnutí Nikoly. Část těchto materiálů („Crna gora na Berlinskem kongresu“ autora Novaka Ražnatoviće) by bylo těžké zařadit do jakéhosi druhu agitace, i když v úvodu k textu byl vidět pokus provést paralelu mezi Berlínským kongresem a chystaným referendem. Na druhou stranu kupříkladu text Dragoje Živkoviće „Naučni osvrt na istorijsko djelo kralja Nikole“, i když byl napsaný už v roce 1987, se ideologicky hodil i pro aktuální debatu, protože nabízel odpověď na klasickou otázku srbství Nikoly: „*Kao političar od zanata Nikola I je iznašao ‚model‘ kojim je, u ime oslobodilačke misije svoje zemlje, prikrivao hegemonističke pretenzije nad susjednim narodima pravoslavnog, grčko-istočnog vjerskog obreda. U pravcu postizanja toga cilja Nikola I je izgradio političku strategiju primjerenu njegovom vremenu, koju smo, u namjeri da je što egzaktnije teorijski izrazimo, nazvali crnogorskim ‚srpstvo‘*“.⁶⁹ Podobné pokusy vysvětlit chování a názory Nikoly se vyskytovaly i v jiném textu Novaka Ražnatoviće, kde se černohorští čtenáři seznamovali se

⁶⁷ Marka i euro ubrzali razvoj Crne Gore. Pobjeda. 20.04.2006

⁶⁸ Crna Gora je bila prosperitetna samo kada sama upravljala svojim sudbinom. Pobjeda. 5.05.2006

⁶⁹ Od ideje velikosrpstva do crnogorskog „srpstva“. Republika. 17.05.2006

složitými vztahy Nikoly a Aleksandra Obrenovice s akcentem na snahy Nikoly zachovat si pokud ne samostatnost, tak alespoň tvář.⁷⁰

Draško Đuranović se pokusil dokonce provést nepřímou paralelu mezi Nikolou a Milom Đukanovićem, když uvažoval o vývoji jejich prosrbských sympatií: „*Kralj Nikola, koji je sanjao ujedinjenje Srbije i Crne Gore, postao je zagovornik suverenosti svoje države kad je shvatio vlastitu zabludu. Mila Đukanovića, koji je bio pobornik zajedničke države sa Srbijom, danas optužuju da je nepopravljivi suverenista.*“⁷¹

Unionisté, jak již bylo řečeno, ve své kampani také využívali Nikolu, nejčastěji ale jenom jako jednoho z řady panovníků. Nebo, jak tomu bylo v Nikšići brzy po odhalení sochy Nikoly, k Nikolovi se vyslovovali spíše jen v reakci na prohlášení příznivců nezávislosti: „*Kad bi ga mogli pitati i on bi isto kao mi, rekao – ne.*“⁷²

Petr I. Petrović, svatý Petr Cetinský, i když byl v kampani zastíněn Petrem II. Petrovićem a Nikolou I., byl také oběma bloky často využíván. Independisté, očividně inspirovaní úspěchem vztyčení sochy Nikoly, oznámili úmysl postavit sochu i Petru Cetinskému (samotná stavba byla připravovaná již několik let předtím).⁷³ Sdružení právníků Černé Hory těsně před referendem zveřejnila v novinách fotokopii prvního černohorského zákoníku, tzv. „Stegy“, spolu s textem zákoníku, přizpůsobeným pro soudobého čtenáře, a článkem vysvětlujícím roli Petra I. Petroviće při budování černohorské státnosti.⁷⁴ Dalo by se říci, že objevení Stegy sloužilo i nepřímým odkazem k prohlášením unionistů, kde se zpochybňovaly historické vazby staré Černé Hory, Přímoří a Sedmi Brd. Mezi autory Stegy jsou totiž i „guvernadur Boki“ Jovan Radonić a příslušníci staré Černé Hory a jedním z cílů je osvobození Brd.

Na Petra I. Petroviće docela často odkazovali Đukanović, Miodrag Živković⁷⁵, Ranko Krivokapić.⁷⁶ Minimálně třikrát posloužil Petr I. dokonce jako důvod pro schůzky Đukanović⁷⁷, Marović⁷⁸, Krivokapiće s metropolitou Amfilohiem, avšak svoje tehdejší návštěvy Cetinského kláštera vysvětlovali přáním vzdát holt ostatkům Petra I., nikoliv jednáním s Amfilohijem.

⁷⁰ Posjeta knjaza Nikole Beogradu 1896. i kralja Aleksandra Cetinju 1897. godine. Republika. 13-21 aprila. 2006

⁷¹ Strah od slobode. Republika. 10.05.2006

⁷² Kadić: i Nikola bi rekao NE. Vijesti. 16.05.2006

⁷³ Nasljeđe, blagoslovi i kletve. Republika 19.05.2006

⁷⁴ Stega—najstariji crnogorski zakonski spomenik. Vijesti. 18.05.2006

⁷⁵ Niko ne može Crnu Gora zavađati sa Srbijom. Republika. 10.05.2006

⁷⁶ Vojo, pripazi ti malo Srbiju. Vijesti. 6.04.2006

⁷⁷ Neće Peđa državu ni da Milo ode. Vijesti. 11.04.2006

⁷⁸ Primamo i kraljeve i prosjake. Vijesti. 6.04.2006

Také unionisté umisťovali Petra I. na své plakáty a letáky, přičemž se odvolávali na jeho sebeurčení jakožto Srba. Pomocí Petra I. již zmiňovaný unionista Dragan Rosandić ironizoval a vysmíval se „státnické“ rétorice lídrů independistů: *„Još od bitaka na Krusima i Martinićima 1796. Godine, pod komandom Svetog Petra Cetinjskog, stasava savremena crnogorska država. Tako da ovi današnji „državotvorci“ kasne tačno 210 godina.“*⁷⁹

Mezitím independisté měli eso v rukávu v podobě pravnuka Nikoly, prince Nikoly Petroviće, který se již dávno vyjadřoval na podporu nezávislosti. Princ Nikola se ale neomezoval jen na pasivní podporu nezávislosti, ale vystoupil s požadavkem oficiální rehabilitace krále Nikoly a dynastie.⁸⁰ Kromě prince s prohlášením ke všem Petrovićům podpořit nezávislost vystoupil Ljubo Petrović, potomek prvního předsedy černohorské skupštiny Šaka Petroviće Njegoše⁸¹.

⁷⁹ „Ko je taj što neće svoju državu“. Pobjeda. 27.04.2006

⁸⁰ Ispraviti nepravdu Petrovicima. Vijesti. 16.05.2006

⁸¹ Država Petrovica bila nezavisna. Vijesti. 17.05.2006

3. Připojení k Srbsku v roce 1918 a srbsko-černohorské vztahy v královské Jugoslávii

Vstup Černé Hory do první světové války na straně Srbska výrazně ovlivnil nejen její stav v následujících čtyřech letech, ale koneckonců ji přivedl i ke dvojnásobné ztrátě nezávislosti a státnosti. Poprvé ve výsledku kapitulace v roce 1916 a rakousko-uherské okupace, podruhé během okupace armádami Trojdohody v roce 1918 a připojením k Srbsku dle rozhodnutí Podgorické skupštiny ze dne 25. listopadu 1918.

Hodnocení Podgorické skupštiny, stejně jako i předcházejících válečných událostí z let 1916–1918 a následujícího období královské Jugoslávie, již skoro století slouží za lakmusový papírek při určení vlastní identity občanů, natož i politiky Černé Hory. Například dle historika Aleksandra Stamatoviće (jinak v roce 2006 aktivního činitele unionistického bloku, hodnotícího Podgorickou skupštinu jako kladný logický krok na cestě ke sjednocení srbského národa) jen málo událostí v srbských a jugoslávských dějinách 20. století mohlo soupeřit s Podgorickou skupštinou početností a protilehlostí dobitých epitetů, což ale bylo zcela logické vzhledem k jejímu významu.⁸² Jako důkaz svého tvrzení Stamatović uvádí, že i v roce 1941 Petrovdanská skupština černohorských kolaborantů pod vedením Sekuly Drljeviće i v roce 1943 komunistické partyzánské shromáždění ZAVNOJ začínaly svou aktivitu právě proklamací o zrušení rozhodnutí Podgorické skupštiny. Referendum o nezávislosti dne 21. května 2006 symbolicky vrátilo Černou Horu opět do roku 1918, dle Stamatoviće ale nelze hovořit o jakékoliv historické kontinuitě staré Černé Hory do roku 1918 a černohorského státu epochy Mila Đukanoviće.⁸³ Pro Šerba Rastodera, který je jinak často vnímán jako jeden z tvůrců vlastní černohorské historiografie, Podgorická skupština naopak představuje ilegální a nelegitimní čin, jelikož z procesů rozhodování byli vyloučeni král, vláda a skupština.⁸⁴ Ten navíc musí být zkoumán především v kontextu předchozích srbsko-černohorských vztahů a konkrétně nepřátelských, otevřeně protičernohorských činů monarchie Karađorđevićů v období 1916–1918.⁸⁵

Následující dění v nově vytvořeném Království Srbů, Chorvatů a Slovinců, později transformovaného do Království Jugoslávie, také nebylo možno nazvat jednoznačně klidným, i když Černohorci byli většinově (na rozdíl od části Chorvatů nebo Albánců) naklonění novému

⁸² STAMATOVIĆ, A.: Istina o podgorickoj skupštini. Podgorica: 2008, s. 7

⁸³ Tamtéž, s. 203

⁸⁴ RASTODER, Š.: Crna Gora u egzilu. Podgorica: 2004, s. 42

⁸⁵ Tamtéž, s. 35

státu. Delegáti Podgorické skupštiny se shodovali v základní otázce týkající se sjednocení Černé Hory a Srbska. Linie rozkolu se táhla ve způsobu a podmínkách tohoto procesu. „Zelenaši“, jejichž volební plakát byl zelené barvy, vystupovali za sjednocení na rovnoprávném základě, o kterém měli rozhodovat král, vláda a národní skupština.⁸⁶ „Bjelaši“, tedy poslanci, jejichž plakát byl bílé barvy, zastávali koncept srbského předsedy vlády Nikoly Pašiče, předpokládající bezpodmínečné připojení Černé Hory k Srbsku v rámci monarchie Karađorđevićů.⁸⁷ Avšak během dalších 20 let právě bjelaši často radikálně měnili svou politickou pozici, jako například budoucí federalista Sekula Drljević nebo někteří černohorští komunisté. Stejně jako po smrti Nikoly část jeho rodiny (princ Mihajlo Petrović Njegoš) a okolí (podněcovatel Vánočního povstání a pozdější předseda exilové černohorské vlády Jovan Plamenac) uznali monarchii Karađorđevićů a vrátili se do vlasti.

Podobně jako za druhé světové války i tentokrát se otázka připojení Černé Hory k Srbsku v roce 1918 a jejich následující soužití v rámci královské Jugoslávie (včetně takových problematických bodů, jako Vánoční povstání, Rovačká republika, komité) nevyhnutelně dostávala do politické debaty referenda 2006.

Především se jednalo o rétoriku stoupenců nezávislosti, kteří ve všech prozkoumaných tiscích tohoto období měli absolutní kvantitativní převahu při projednání této otázky, což bylo zcela logické, jelikož jejich ideologové označovali dobu vládnutí krále Nikoly jako „zlatou“, a z toho vyplývala nevyhnutelnost potřeby zhodnotit události, které vedly k jejímu konci. Dá se říci, že vládnoucí koalice se vyjádřila ještě v roce 2005 při oslavě století černohorského parlamentarismu, kdy k tomuto výročí připravené výstavě umístila podobizny předsedů všech skupštin, včetně skupštin socialistické Černé Hory, ale nezařadila tam předsedu Podgorické skupštiny.⁸⁸

Dle svého charakteru může být tato rétorika independistů rozdělena do několika rovin. První část představují čistě emotivní hodnocení, vyskytující se v textech přímo agitačního nebo propagandistického charakteru: „*bezdržavni život*“, „*nestanak Crne Gore*“, „*brutalna okupacija i nasilno crnogorsko razdržavljenje*“, „*proširena Srbija*“. Druhá část jsou historické texty popisující okolnosti a podmínky, za kterých byla připojena Černá Hora. Tyto texty také mohly nést emotivní náboj, avšak samy o sobě byly vědecké, přitom často byly napsané zdlouho před referendem. Jako zvláštní třetí část bych označil komentáře profesionálních historiků, kteří se

⁸⁶ RASTODER, Šerbo. Crna Gora u egzilu. Podgorica, 2004, s. 43

⁸⁷ Tamtéž, s. 43

⁸⁸ STAMATOVIĆ, A.: Istina o podgorickoj skupštini. Podgorica: 2008, s. 202

sice snažili držet faktů, avšak skoro vždy je podávali s jasnou tendencí a emotivním způsobem, což je sblížovalo s první skupinou.

Pozice independistů ohledně Podgorické skupštiny a souvislých událostí spočívala ve stručnosti v následujících trzích:

1. Černá Hora byla zatažena do první světové války kvůli Srbsku. Bitva u Mojkovce se stala obětováním černohorského vojska ve prospěch srbských zájmů. Spojenci z Trojdohody zradili Černou Horu.
2. Samotné připojení k Srbsku na konci roku 1918 nebylo legitimní, jelikož z tohoto procesu byli vyloučeni král Nikola, černohorská exilová vláda a skupština.
3. V rámci Království SHS ztratila Černá Hora svou politickou subjektivitu a stala se jen součástí Zetské bánoviny. Ekonomicky v tomto státním útvaru Černohorci nejen neprosperovali, ale přišli i to, co jim patřilo.
4. Kromě likvidace státnosti přišli Černohorci i o svou autokefální pravoslavnou církev jejím připojením k Srbské pravoslavné církvi.

Právě na této kostře byla vystavena velká část rétoriky vůdce independistů Mila Đukanoviće. V jeho interpretaci historie vypadala následujícím způsobem. V první světové válce obětovala Černá Hora svou armádu na podporu Srbska („*Kad smo žrtvovali sopstvenu vojsku. Kad smo radi bratske podrške Srbiji dali Lovćen na Mojkovcu.*“⁸⁹) a potom přišla také o svou státnost ve prospěch prvního jugoslávského státního projektu („*pod slavalukom jedne velike ideje bivšeg jugoslovenstva nikome kao Cetinju a to znači Crnoj Gori nije ispostavljena tolika zaliha ciničnosti prve državne konstitucije Južnih Slovena. Kad smo na žrtvenik prinijeli državu.*“⁹⁰). Král Nikola byl vyhnán ze své vlasti („*Nosilac međunarodnog priznanja nezavisne Crne Gore Knjaz i Kralj Nikola poslije 56 godina oslobodilačke uprave nad Crnom Gorom, progнан je iz njegove Crne Gore da kao beskućnik trune u tuđini.*“).⁹¹ První jugoslávský stát přinesl represe a teror vůči oponentům režimu („*zatiranja crnogorskog imena u monarhiji Karađorđevića*“⁹², „*Stotine najuglednijih Crnogoraca predvođenih Vojvodom Božom Petrovićem, proglašeni su nikogovićima, i svezani u tamnice*“⁹³, „*Nikšić je i prvi svjedok terora*

⁸⁹ Govor predsjednika Vlade RCG Mila Đukanovića na konvenciji na Cetinju 28.04.2006 [online] [cit. 23.07.2017]. Dostupné z: <http://www.predsjednik.gov.me/press-centar/izjave/18092/13624.html>

⁹⁰ Tamtéž

⁹¹ Govor predsjednika Vlade RCG Mila Đukanovića na konvenciji u Nikšiću 09.05.2006 [online] [cit. 23.07.2017]. Dostupné z: <http://www.predsjednik.gov.me/press-centar/izjave/18094/13627.html>

⁹² Govor predsjednika Vlade RCG Mila Đukanovića na konvenciji u Podgorici 18.05.2006 [online] [cit. 23.07.2017]. Dostupné z: <http://www.predsjednik.gov.me/press-centar/izjave/18095/13628.html>

⁹³ Govor predsjednika Vlade RCG Mila Đukanovića na konvenciji u Nikšiću 09.05.2006 [online] [cit. 23.07.2017]. Dostupné z: <http://www.predsjednik.gov.me/press-centar/izjave/18094/13627.html>

*nad obezdržavljenom Crnom Gorom*⁹⁴). Đukanović interpretoval toto připojení k Srbsku jako tragickou událost („kobni dan“⁹⁵), následující období často figuruje jako syntagma „sve ove 88 godina“, a ti Černohorci, kteří prosazovali vstup do Srbska v roce 1918, si později uvědomovali svůj omyl („Politički tvorac tog strašnog crnogorskog državnog groba, Marko Daković, imao je bar toliko časti da pred tim grobom klekne, i pomoli se riječima: Ja sam moralno diskvalifikovan da upravljam Crnom Gorom.“⁹⁶). Hlavní vzkaz z tohoto výkladu přepracovaný pro voliče zněl „napravíme historickou nespravedlnost, anulujeme rozhodnutí Podgorické skupštiny“.

Tyto teze veřejně zastávala kromě Mila Đukanoviće i část vědců. Například vedoucí Historického ústavu Černé Hory Đorđe Borozan to zformuloval přímočaře: „*Nezavisna suverena i međunarodno priznata Crna Gora boreći se tokom prvog svetskog rata na strani pobjednicke Antante, sve svoje državno i nacionalno pregnuće žrtvovala je idealima slobode, očuvanja nezavisnosti i evropske budućnosti. Zrtvovanje je placeno preskupom cenom...*“⁹⁷ Podobně příběh války osudný pro černohorský stát hodnotil generální tajemník Matice Crnogorské Marko Špadijer: „*Kao stara država početkom prošlog vijeka postala je kraljevina, da bi poslije velikih ratova bila poništena i ponižena od saveznika.*“⁹⁸

Deník Republica (jehož diskurz byl v té době vždy charakterizován jako otevřeně independistický⁹⁹) však přetiskl článek „Međunarodnopravna osnova mandata savezničkih oružajnih snaga na teritoriji Crne Gore 1918–1919“ Gavra Perazića, kde čtenářům nabízel širší pohled na situaci. Autor například popřel v místní historiografii populární tvrzení, že se v roce 1918 jednalo o výhradně srbskou okupaci černohorského území, jelikož srbské jednotky byly jen součástí mezinárodního vojenského kontingentu spojenců.¹⁰⁰ Koneckonců ve srovnání s italskými jednotkami, jejichž chování způsobilo Vánoční povstání, se srbská armáda řídila velice ohleduplnými předpisy ohledně použití zbraní a vůbec zasahování do místních záležitostí. Perazić se také snažil vysvětlit stav Černé Hory z hlediska tehdejšího mezinárodního práva a zdůrazňoval odlišnost černohorské a srbské pozice ve spojeneckém prostředí: území

⁹⁴ Govor predsjednika Vlade RCG Mila Đukanovića na konvenciji u Nikšiću 09.05.2006 [online] [cit. 23.07.2017]. Dostupné z <http://www.predsjednik.gov.me/press-centar/izjave/18094/13627.html>

⁹⁵ Govor predsjednika Vlade RCG Mila Đukanovića na konvenciji na Cetinju 28.04.2006 [online] [cit. 23.07.2017]. Dostupné z <http://www.predsjednik.gov.me/press-centar/izjave/18092/13624.html>

⁹⁶ Govor predsjednika Vlade RCG Mila Đukanovića na konvenciji na Cetinju 28.04.2006 [online] [cit. 23.07.2017]. Dostupné z <http://www.predsjednik.gov.me/press-centar/izjave/18092/13624.html>

⁹⁷ BOROZAN, Đ.: Uspori i padovi. Monitor. 18.5.2006

⁹⁸ ŠPADIJER, M.: Nova država. Monitor. 18.5.2006

⁹⁹ Referendum u Crnoj Gori 2006.godine. Podgorica. Centar za monitoring – CEMI, 2006 [online]. [cit. 23.07.2017]. Dostupné z: <http://cemi.org.me/wp-content/uploads/2017/01/REFERENDUM-U-CRNOJ-GORI-2006.-GODINE.pdf>

¹⁰⁰ PERAZIĆ, G.: Međunarodnopravna osnova mandata savezničkih oružajnih snaga na teritoriji Crne Gore 1918–1919. Republika. 8–9 aprila 2006

obou států sice bylo okupováno, avšak srbské jednotky pokračovaly ve svém boji jinde, kdežto Černá Hora podepsala velice nevýhodnou kapitulaci, čímž pozbyla nárok na rozhodování o svém osudu.

Druhá teze (přístup k Podgorické skupštině) také představovala kámen úrazu. Historik Vladimir Jovičević, v tomto období často vystupující v tisku na podporu unionistů, se ve svých úvahách dokonce uchýlil k argumentům Šerba Rastodera: „*U izvještaju Franš D'Eperea o stanju u Crnoj gori 1919. godine, u jednoj od sedam tačaka ističe o Podgoričkoj skupštini "da su izbori bili slobodni jer 500 vojnika jugoslovenskih nije moglo svoju volju naturiti desetinama hiljada naoružanih crnogoraca. Da su svi Crnogorci za Jedinstvo sa Srbijom". Zanimljiv je sud Šerba Rastodera o ujedinjenju 1918. godine koji iznosi u knjizi „Životna pitanja Crne Gore 1918–1929“. Ovaj istoričar ističe da Podgorička skupština i ujedinjenje Crne Gore i Srbije "predstavlja politički čin, čija se logika ne može braniti alternativom". Tumačenjem ovog mišljenja i prethodnog izvora Franš D'Eperea nema protivurječnosti, već postoji saglasije.*“¹⁰¹ Đorđe Borozan naopak považoval Podgorickou skupštinu za nelegitimní a v této události vidí kořeny aktuálního roztržštění identity Černohorců.¹⁰² Právě tento bod stabilně vyvolával největší počet emotivních reakcí independistů a veřejnosti je podporující: „*povratiti samostalnost i ispraviti nepravdu nanijetuju joj daleke 1918 godine, inkorporiranjem u Srbiju, po meni je naša obaveza*“ (Anda Kapičić, direktorka Muzeja Dvor kralja Nikole na Cetinju)¹⁰³, „*nasilne gašenje 1918*“ (náměstek ministra kultury Predrag Malbaša).¹⁰⁴

Zvláštní pozornost byla ze strany independistů věnována třetí tezi – hospodářskému a politickému vývoji Černé Hory v královské Jugoslávii. Novinář Draško Đuranović, stejně jako Vladimir Jovicević za „pomoci“ Šerba Rastodera, v podstatě obviňoval Srbsko z присvojení německých reparací určených pro Černou Horu: „*Od predviđenih 280 miliona zlatnih maraka na ime crnogorskih ratnih reparacija iz Prvog svetskog rata Crnoj Gori iz Beograda uplaćeno – svega pet miliona do 1927. Godine i još pet miliona do početka Drugog svetskog rata.*“¹⁰⁵ Historik Radoje Pajović se soustředil na celkově dezolátní stav Černé Hory v království SHS. Konkrétně zmínil: převážně rolnický charakter hospodářství (přičemž jediná exportní kultura – tabák – spadala pod státní monopol a nákupní ceny v Srbsku byly pětikrát vyšší než v Černé Hoře), minimálně rozvinutý průmysl (jenom 24 podniků, což činilo méně než 1 % celého jugoslávského průmyslu), absence středních a vysokých škol, kanalizace a

¹⁰¹ JOVIČEVIĆ, V.. Nepostojeća prošlost. Monitor. 18.05.2006

¹⁰² BOROZAN, Đ. Usponi i padovi. Monitor. 18.5.2006

¹⁰³ Nezavisnost je naša moralna obaveza. Vijesti. 3.04.2006

¹⁰⁴ Istorijska nit koja vodi suverenistu. Vijesti. 27.04.2006

¹⁰⁵ ĐURANOVIĆ, D. Svoji ili tuđi. Monitor. 18.05.2006

asfaltu, investiční upřednostnění Srbska před Černou Horou (proporce 10:1 ve prospěch Srbska).¹⁰⁶ Historik Dragutin Papović věnoval zvláštní článek bývalým poslancům Podgorické skupštiny – vřelým bjelašům, kteří během druhé světové války změnili svůj názor a připojili se ke komunistům.¹⁰⁷ Materiál, jehož cílem bylo především poukázat na ideologický vývoj předsedy vlády Mila Đukanoviće, prezidenta SCG Svetozara Maroviće a předáka Národní strany Novaka Kilibardy (od zastánců srbství k propagandistům nezávislosti), obsahuje i přímou řeč poslanců Podgorické skupštiny Savy Fatiće, Jovana Cetkoviće, Milose Rasoviće s velice kritickým hodnocením národnostních a sociálních poměrů v královské Jugoslávii.

Do historického rozboru byl zahrnut i spor mezi Srbskou pravoslavnou církví a nevládní organizací Černohorská pravoslavná církev, která si nárokovala autokefální status. Avšak dalo by se říci, že v tomto případě bylo referendum o nezávislosti využito jako podnět pro řešení vnitřního církevního sporu: *„u novije vrijeme brojnim objavljem arhivskim i drugim dokumentima nedvosmisleno dokazano da je Crnogorska pravoslavna crkva vijekovima bila autokefalna, da je sedamdesetgodišnji prekid njenog djelovanja posljedica brutalne okupacije i nasilnog crnogorskog razdržavljenja 1918.godine.“*¹⁰⁸

Unionisté symbolicky zahájili svou kampaň setkáním v Mojkovci, kdy už zazněla Đukanovićova slova o Mojkovacké bitvě. Ve výsledku byla rétorika unionistických lídrů věnovaná jednak kritice Đukanoviće, jednak svému výkladu těchto událostí. Predrag Bulatović odsoudil slova premiéra a označil je za ostudu pro Černohorce. Politik také fakticky provedl paralelu mezi pozicí unionistů a stavem Srbska a Černé Hory v první světové válce (*„veliko istorijsko Ne Mojkovac je kazao i ranije onima koji su nasrnuli na Srbiju i Crnu Goru“*) a obětavost Černohorců nebyla marná, jelikož jednotky serdara Janka Vukotiče zachránily nejen reputaci Černé Hory, ale i existenci Srbska a Černé Hory¹⁰⁹. Stejná slova o totožnosti „Ne“ na referendu a historického „Ne“ Janka Vukotiče Predrag Bulatović opakoval později v Nikšiću.¹¹⁰

¹⁰⁶ PAJOVIĆ, R.: Tri života. Monitor. 18.05.2006

¹⁰⁷ PAPOVIĆ, D.: Cijena države. Monitor. 24.03.2006

¹⁰⁸ CEROVIĆ, R.: Ofanziva uvozne liturgije. Monitor. 14.04.2006

¹⁰⁹ I Srbija je uz nas. Pobjeda. 19.04.2006

¹¹⁰ Opstankom zajedničke države branimo Crnu Goru. Pobjeda. 20.04.2006

4. Téma druhé světové války

Vzhledem k tomu, že myšlenky nezávislosti, respektive zachování federace, zastávaly ve veřejné debatě různé síly s nehomogenními názory, projevovalo se to pochopitelně i v rozdílu jejich postojů ke druhé světové válce. Ve výsledku byla tato témata oběma bloky zpracovávána velice široce a týkala se především vytvoření černohorského státu jako rovnoprávného subjektu poválečné federativní Jugoslávie na základě rozhodnutí AVNOJ, povstání 13. července 1941, četnicko-partizánské diskuze, záměrného použití zobrazování partyzánů a veteránů ve prospěch jednoho ze dvou bloků, dokonce i vnitřního konfliktu mezi organizacemi veteránů NOR.

Vládnoucí DPS Mila Đukanoviće, jakožto dědice Svazu Komunistů Černé Hory, disponovala ideologickým rámcem, propracovaným už jejím předchůdcem. Podle toho výkladu povstání 13. července 1941, následující aktivní účast Černohorců v NOR a rozhodnutí AVNOJ vrátily černohorskému národu právo na vlastní státnost. Na rozdíl od nich pozice stoupenců svazového státu SCG nebyla jednotná a zpravidla byla vystavěna na následujících, často protichůdných argumentech:

1. černohorský státní a národní projekt je typickým produktem stalinského přístupu k vytváření národů, byl zkonstruován dle stranické objednávky Milovanem Đilasem, který se ho později zřekl. Cílem projektu bylo oslabení jednotného srbského národa¹¹¹;
2. černohorský národ v NOR nikdy nebojoval za nezávislost, ale za společný jugoslávský stát¹¹²;
3. černohorský národ již vybojoval svou nezávislost v NOR a k tomu nepotřebuje jakýsi další důkaz jako nové referendum.¹¹³

Stoupenci nezávislosti věnovali docela velké úsilí dekonstrukci teze o uměle vytvořeném státu. Například historik Dragutin Papović ve svém cyklu 11 článků „*KPJ i obnova crnogorske državnosti*“ zdůrazňuje, že projekt Černé Hory jakožto rovnoprávného subjektu budoucí federace nebyl výmyslem jednoho člověka, ale stal se jediným logickým krokem pro komunisty ve válčící Černé Hoře.¹¹⁴ Ani tento stát, stejně jako království SHS, nebyl stvořen demokraticky. Tentýž autor v článku „Cijena države“ ještě kritičtěji hodnotí vedení komunistické strany v době NOR, které potřebovalo od Černohorců víc a víc, přitom však

¹¹¹ JOVIĆEVIĆ, V.: Državotvorní narod – na svome ili gubitnik. DAN. 15.05.2006

¹¹² Pravi borci NOR-a su za zajedničku državu“. Pobjeda. 3.04.2006

¹¹³ Referendum je nepotreban i štetan. Pobjeda. 20.04.2006

¹¹⁴ PAPOVIĆ, D.: KPJ i obnova nezavisnosti. Vijesti. Březen–květen 2006

zapomínají, že vzhledem ke své velikosti Černá Hora již „zaplatila“ víc než ostatní republiky SFRJ: „*Susjedni narodi su u narodnooslobodilačkoj borbi imali sledeće gubitke od ukupnog broja stanovništva: Bosna i Hercegovina oko 8 odsto, Srbija i Hrvatska po 5 odsto, Slovenja 2,5 odsto, Makedonija 1 odsto, i svi su dobili države, sa istim stepenom državnog suvereniteta i prava kao što ga je imala Crna Gora.*“¹¹⁵ Dle tohoto autora Černá Hora za druhé světové války ztratila 10 % svého obyvatelstva.

Na druhou stranu ale pokračovala interpretace obrazů a událostí NOR v již zmíněném rámci „NOR vrátil Černohorcům státnost“. Zasedání ZAVNO Černé Hory a Boky v Kolašině se uvádělo jako obnovení parlamentarismu – byť jen do určité míry.¹¹⁶

Oba bloky se snažily mít veřejně pověst pravého dědice antifašistů, přitom se však potýkaly s problémy. Deklarativní antifašismus se sice stal vizitkou řečníků Bloku za nezávislou Černou Horu a její propagace, tato pozice ale byla často vratkou, jelikož byla v rozporu s předchozími rozhodnutími. Například vláda DPS ještě v roce 2004 schválila nové státní symboly, mezi kterými byla i hymna „Oj svjetla majska zoro“. Tato původně lidová píseň za druhé světové války byla změněná lídrem kolaborantů Sekulou Drljevičem, stala se státní hymnou drljevičského státu, proto měla nejednoznačnou pověst a nikdy nebyla akceptovaná stoupenci federativního státu. Vláda DPS nicméně jako státní hymnu zvolila právě Drljevičovu variantu, což pochopitelně stále poskytovalo argumenty pro kritiky, kteří jízlivě připomínali independistům vazbu s Drljevičem. Zároveň ale samotní unionisté měli ve svých řadách organizace a lidi, jež měli sympatie vůči památce Draži Mihajloviće a jeho ravnohorskému (četnickému) hnutí, což umožňovalo independistům výtky vracet.

Řečníci z Bloku unionistů se často pokoušeli o veřejné ztotožnění svých soupeřů s obrazem Sekuly Drljeviće a s ním spojených černohorských kolaborantů ve druhé světové válce, i když se jednalo o jiné otázky. Například na předvolebním mítinku ve Spuži 18. dubna 2006 pronesl Predrag Popović, že opozice, kterou on představuje, bojuje proti dědicům těch, kdo v roce 1941 vyhlášoval nezávislou Černou Horu, a že opozice v tom uspěje stejně jako její předci.¹¹⁷ O deset dnů později ve městě Beranj zase Popović opakoval tuto myšlenku: „*suverenisti na slavnom Cetinju propagiruju ideologiju 12. jula,*“ a že blok unionistů naopak „*baštini tradiciju 13.jula i ljubav*“.¹¹⁸ Stejně tak se tento politik vyslovil i v podgorickém Koniku.¹¹⁹ V tom nebyl Popović jediný řečník unionistů. Dragan Šoć v Tološima také provedl

¹¹⁵ PAPOVIĆ, D.: Cijena države. Monitor. 24.03.2006

¹¹⁶ Kolašinski zid crnogorske državotvornosti. Pobjeda. 2.04.2006

¹¹⁷ Masovni izlazak obara režim. Dan. 19.04.2006

¹¹⁸ Imaćemo 10.000 glasova više od suverenista. Dan. 29.04.2006

¹¹⁹ Šoć: Državna zajednica je spasena. Dan. 10.05.2006

analogie mezi stoupenci nezávislosti a Drljevićem: „*Ponosim se i sa ,ne‘, koje su Crnogorci rekli onima koji su 12. jula 1941. godine proglasili nezavisnu Crnu Goru. Ponosim se i sa ,ne‘ koje će građani 21 maja reći sledbenicama Sekule Drljevića.*“¹²⁰ O několik dnů později Šočovi sekundoval fakticky doslova sloupkař deníku Dan Dragan Rosandić, stálý autor unionistických textů.¹²¹

Vyjadřování obyčejných občanů ve formě „dopisů čtenářů“ na rozdíl od vystupování veřejných politiků měla rozhodně emotivnější zabarvení. „*Mi nijesmo ni izbjeglice, ni iseljenice, ni azilanti, već državljani Crne Gore, koji su dali doprinos konstituisanju jedne Crne Gore koja je mnoga veća od one Sekuli Drljeviće,*“ psal veterán NOR a Jugoslávské lidové armády z Bělehradu, protestující proti nepřipuštění tzv. terazijských¹²² Černohorců k účasti v referendu.¹²³

Mnoho autorů zaznamenávalo, že hlavní problém pro unionisty ve vztahu s četnictvem vytvářely ne slova jejich lídrů, ale vyjadřování řadových aktivistů. Což hned bývalo převzato stoupenci nezávislosti: „*U Tivtu Predrag Bulatović izgovara ,Naši mitinzi su mitinzi mira i tolerancije, jer najveće bogatstvo Crne Gore je njena multietničnost. Publika uzvrća pjesmom, zorno pokazujući da je shvatila njegovu poruku i da im srce kuca multikulturalno – ,Marširala kralja Petra garda‘, ,Svud se straže đenerala Draže‘, ,Nije ovo Montenegro‘, već junačko srpsko leglo, pjeva masa. Sa gotovo nadljudskim cinizmom, Bulatović ukupljen puk poziva na mir i toleranciju.*“¹²⁴

Na konci března 2006 se po celé Černé Hoře objevilo 15 reklamních ploch s široce známým obrazem Ljuba Čupice, partizánského hrdiny NOR, zavražděného četníky v roce 1942. Obrázek před popravou se usmívajícího partyzána (jinak ikonický pro SFRJ) byl umístěn na červeném pozadí, vedle čísla 55 % (což bylo Evropskou unií stanovené procentní minimum volební účasti a hlasů v prospěch nezávislosti nutné pro platnost referenda) a dvojhlavého černohorského erbu. Spoutané ruce partyzána byly olemované hvězdami EU. Dle autora plakátu, publicisty Mihaila Radojičice, to byl především svérázný pomník hrdinovi NOR.

Tento krok independistů jednak vyvolal „víceúrovňovou“ diskuzi. (Například jedna plocha v Bijelém Polji byla brzy spálená neznámými pachateli). Ostrá kritická reakce následovala především ze strany Organizacije Saveza Borca NOR (SOBNOR), která

¹²⁰ Šoč: Istorijsko „ne“ Crne Gore. Dan. 13.05.2006

¹²¹ Vještina mogućeg. Dan. 15.04.2006

¹²² Terazije – náměstí v centru Bělehradu, jehož jméno často slouží pro kritické označování Černohorců, kteří se přestěhovali do Srbska pro lepší osud.

¹²³ Crnogorska petljavina. Dan. 21.04.2006

¹²⁴ DA bude Crna Gora. Monitor. 18.05.2006

v referendu hájila zachování společného státu. Jeden z jejích lídrů Milo Marković zdůraznil, že lidé z NOR bojovali ne za nezávislou, ale za socialistickou Černou Horu v rámci federativní Jugoslávie.¹²⁵ Stejná reakce následovala i z Nikšiče, kde organizace SUBNOR, podporující zachování SCG¹²⁶ kritizovala především státní úřady za absenci jakékoliv kontroly v otázce svévolného – bez povolení ze strany příbuzných – zneužití obrazu hrdiny. Autorům plakátu bylo jízlivě doporučeno využít obrazu krále Nikoly: „*Ako su htjeli da promovišu svoju suverenost, zašto ne napraviše bilborde sa ljikom svog suverena, kralja Nikole, koji je napustio „njihovu“ Crnu Gru i umro u tuđini.*“¹²⁷ Proti takové interpretaci obrazu partyzána vystoupili i rodinní příslušníci Čupiće. Dle Milutina Čupiće, mimo jiné také účastníka NOR: „*Neprimjereno je da se bilo ko ovako poigrava sa časnom Ljubovom žrtvom. Ljubo se sigurno nije borio za nezavisnu Crnu Goru, niti je za nju dao život.*“¹²⁸ Přičemž dle synovce partyzána, Miodraga Čupiće, pomocí symbolu EU independisté zase „uvěznili“ jeho strýce: „*Ponovo su ga utamničili manipulišući amblemom Evropske unije u simbole crnogorske nezavisnosti brojkom 55. Pretpostavljam da ovakva gruba zloupotreba imena i lika Ljuba Čopića vrijeđa čitavo naše bratstvo.*“¹²⁹

Tato kritika patrně nezpůsobila očekávaný efekt, jelikož se měsíc poté ještě jeden příbuzný partyzána, Nebojša Čupić, obrátil přímo na Mila Đukanoviće s požadavkem zastavit zneužívání paměti svého strýce v agitační kampani. Autorovi tohoto reklamního billboardu, Mihailovi Radojičićovi, Nebojša Čupić doporučil využít obraz Sekuly Drljeviće, jakožto vhodnější pro vzkaz Evropě¹³⁰. Ostrý nesouhlas také vyjádřili komunisté ze Savezu – komunista Jugoslavije-Komitet Crne Gore. Vedení strany vyzvalo své voliče přijít k referendu a zakroužkovat „Ne“, jakožto gesto vůči padlým za svobodu Jugoslávie¹³¹. Zajímavé je, že tato kontroverzní reklama sklídila kritiku i ze strany stoupenců nezávislosti. Skepticky ohodnotiv nápad Radojičiće, časopis Monitor obrátil pozornost veřejnosti na celkem otrěsný stav pomníků hrdinům NOR v republice, zcela zanedbaných ze strany státních úřadů.¹³²

Dne 8. dubna 2006 zemřel významný ex-funkcionář socialistické Jugoslávie, veterán NOR Andrija Mugoša. Na občanském pohřbu byli přítomni i lídři suverenistů: prezident Filip

¹²⁵ Marković: Ljubo je dao život za zajedništvo. Dan. 1.04.2006

¹²⁶ Rozkol jednotného SUBNOR se projevoval i v tom, že řada regionálních výborů, jejichž pozice spíše byla SOBNOR-ovskou, se nevzdala jména SUBNOR a podepisovala svá prohlášení takto, což přinášelo další zmatek pro neinformovaného čtenáře.

¹²⁷ Međedović: za ovakvu Crnu Goru Čupić ne bi dao ni cigar duvana. Dan. 25.04.2006

¹²⁸ Marković: Ljubo je dao život za zajedništvo. Dan. 1.04.2006

¹²⁹ Zapaljen pano sa narodnjim herojem. Republika. 1.-2.04.2006

¹³⁰ Čupić: moj stric nije bio separatista. Dan. 11.05.2006

¹³¹ Marković: Ljubo je dao život za zajedništvo. Dan. 1.04.2006

¹³² Istorija po potrebi. Monitor. 6.04.2006

Vujanović, předseda vlády Milo Đukanović, předseda skupštiny Ranko Krivokapić. Zajímavé je, jak to bylo vysvětlené v tisku. Deníky Republika a Vijesti psaly o zesnulém především prostřednictvím citování projevu Krivokapiće: „*Prema njegovim rečima, Mugoša odlazi spokojno sa ovog svijeta, uvjeren da njegovi napori za dobro rodne grude nijesu bili uzaludni. „Odlazi u puno svitanje slobode Crne Gore.*“¹³³ Ve svém projevu Krivokapić mimo jiné mluvil o Mugoševi i jako o dvanáctém předsedovi černohorského parlamentu a zmínil přitom i stoletou existenci této vládní instituce.¹³⁴ Deník Pobjeda se ve svém nekrologu vrátil k poslednímu rozhovoru s Mugošou, v němž Mugoša se vyjádřil ve prospěch tzv. evropské Černé Hory.¹³⁵ Časopis Monitor se soustředil na revoluční a státnické biografie partyzána a vyjádřil politování, že se zesnulý nedočkal nové, svobodné Černé Hory.¹³⁶ Jenom deník Dan se omezil na neutrální text, aniž by jakkoli komentoval postoj Mugošy k nezávislosti Černé Hory.

Pokud nekrology v denících Republika, Vijesti, Pobjeda nelze jednoznačně označit jako podporu nezávislosti Černé Hory, reportáž TVCG byla ze strany unionistů ostře kritizovaná jako spekulace památkou významného státníka pro celou Černou Horu ve prospěch Bloku za nezávislou Černou Horu.¹³⁷

Kdysi jediná organizace veteránů Savez udruženja boraca NOR i antifašista Crne Gore (dále SUBNOR) se rozdělila několik let před referendem kvůli různým názorům především na vnitřně politické dění ve státě. Politická debata kolem referenda se v roce 2006 dotkla i tohoto tlejícího konfliktu.

V březnu – dubnu 2006 nejdřív proběhl nepřímý duel veteránů NOR Đura Lakoviće a Gavрила Zekoviće v deníku Pobjeda. Đuro Laković, jakožto předseda podgorického odboru SUBNOR i antifašista, v rozhovoru pro Pobjedu kromě jiného řekl, že je „*državna zajednica SCG nerealna, nametnuta, bez upita i saglasnosti crnogorskog naroda.*“¹³⁸ Takové prohlášení vyvolalo kritickou odezvu Gavрила Zekoviće, předsedy podgorického SOB NOR.¹³⁹ Stejně jako v případě Ljuba Čupiće, i zde padly argumenty zdůrazňující oddanost zástupců NOR a ideji společného jugoslávského státu. I komunista z bloku za zachování SCG Zeković opakuje, že povstání z 13. června 1941 bylo reakcí na vyhlášení nezávislosti Petrovdanskou skupštinou pod vedením Sekuly Drljeviće. Kromě toho Zeković odmítl obvinění své organizace z velkosrbství a tolerování četnictva, porovnávají chování dvou organizací v případě skandálních prohlášení

¹³³ Istinski čovjek iz naroda. Re. 10.04.2006

¹³⁴ Odlazak revolucionara. Vijesti. 10.04.2006

¹³⁵ Moja partija je Crna Gora. Pobjeda. 11.04.2006

¹³⁶ Andrija Mugoša. Monitor. 14.04.2006

¹³⁷ Desant suverenista na „DAN“. Dan. 14.04.2006

¹³⁸ Borci su za nezavisnu Crnu goru. Pobjeda. 27.03.2006

¹³⁹ Pravi borci NOR-a su za zajedničku državu. Pobjeda. 3.04.2006

Vuka Draškoviće (zde se očividně jedná o kauzu z roku 2005, když Vuk Drašković jakožto ministr zahraničních věcí Srbska a Černé Hory navštívil četnické oslavy na Ravné Hoře). Laković odpověděl Zekovićovi řadou úvah, jestli bojovníci NOR bojovali především proti fašismu nebo hlavní otázka byla v rovině „nezávislá Černá Hora či federativní stát“.¹⁴⁰ Dle Lakoviće zůstala prohlášení Zekoviće proti Draškovićovi jen na papíru vzhledem k jeho účasti v jedné koalici se stranami četnické ideologie. SCG dle něho není jugoslávským, ale dle své ideologie velkosrbským státem a Černá Hora je tedy v této situaci rukojmím stejně jako v době vlády Miloševiče. Tímto dopisem Pobjeda uzavřela veteránské soupeření na svých stránkách, ale ne v rámci volební kampaně.

Předseda SUBNOR Andrija Nikolić na tiskové konferenci 9. května 2006 vyzval veterány k podpoře nezávislosti Černé Hory. Stejně jako v předcházející debatě nebyl samotný název článku neutrální.¹⁴¹ V tentýž den lídr konkurenční veteránské organizace Milo Marković zdůraznil, že jeho organizace podporuje zachování spojeného státu¹⁴². S podobným vzkazem vystoupily i výbory SOBNOR v Kotoru¹⁴³ a Nikšiči¹⁴⁴. Hamdija Fetahović, člen vedení SUBNOR, slíbil, že národní menšiny Černé Hory podpoří nezávislost jakožto jediný garant jejich přežití vedle hrozby velkosrbského projektu.¹⁴⁵ Dne 13. května 2006 se uskutečnila další schůze SUBNOR, která opětovně vyzvala veterány, aby podpořili nezávislost. Dodatek s rozhodnutím tohoto setkání byl zveřejněn v deníku Pobjeda za několik dnů před referendem s titulkem „Da za nezavisnu evropsku Crnu Goru“. V tentýž den proběhlo i setkání Mila Markoviće (SOBNOR) a Predraga Bulatoviće s bělehradskými veterány NOR, kteří naopak vyjádřili podporu zachování spojeného státu.¹⁴⁶

Na takovém pozadí vyniká i ne tak velká organizace veteránů NOR – politických vězňů Udruženje Goli Otok, která také zaujala veřejnou pozici v referendové debatě a vyslovovala svou podporu pro zachování státu Srbsko a Černá Hora.¹⁴⁷

¹⁴⁰ Kad se partizani poistovjete sa četnicima. Pobjeda.8.04.2006

¹⁴¹ Borci NOB-a će glasati za nezavisnost.Pobjeda. 10.05.2006

¹⁴² Na deobama se ne može graditi sreća. Dan. 10.05.2006

¹⁴³ Sačuvati zajedništvo. Dan. 10.05.2006

¹⁴⁴ Nikšičani obišli sedm spomenika. Dan. 10.05.2006

¹⁴⁵ Manjinski narodi i referendum. Pobjeda. 12.05.2006

¹⁴⁶ Narodni heroji za SCG. DAN. 14.05.2006

¹⁴⁷ Nemá razloga da državna zajednica ne opstane. Pobjeda. 12.04.2006

5. Kmenová a rodová paměť

Velice důležitým faktorem pro zkoumání a pochopení politického dění v Černé Hoře jak v minulosti, tak i dnes je její kmenová tradice. Kmenová organizace totiž nejen přímo ovlivňovala historický vývoj Černé Hory v 16. až 18. století, ale i doposud zůstává nezanedbatelným elementem vlastní identity Černohorců.¹⁴⁸ Jak to popsal předseda sdružení rodáků kmenu Vasojevićů (jednoho z největších a nejvýznamnějších kmenu Černé Hory): „*Egzistencija porodice u Crnoj Gori zavisi, prije svega, od statusa Crne Gore, status Crne Gore zavisi od bratstava, od plemena, od nahija. Kod nas u Crnoj Gori, a sa moga aspekta, kao Vasojevića i kao Crnogorca, zna se tačno šta je čije! Šta pripada Vasojevićima, šta Piperima, Kućima, Bjelopavlićima, Drobnjacima, Rovčanima, Moračanima, šta Katunskoj nahiji, šta Riječkoj nahiji, šta Crmničkoj nahiji, šta Lješanskoj... Šta pripada Boki. Čak se znaju i međe. Nijesu to podjele nego svetinje koje se čuvaju.*“¹⁴⁹

Mezi badateli neexistuje jednoznačná shoda ohledně vzniku, původu a dokonce i etnického složení černohorských kmenů. Jeden z prvních srbských badatelů v této otázce, Jovan Erdeljanović, se domníval, že tyto kmeny měly ve svém formování dvě etapy: staré útvary od příchodu Srbů do vytvoření njemaničského státu a nové útvary, rozvíjející se po nástupu osmanské nadvlády. Výsledkem toho každý kmen obsahuje dvě vrstvy. Jelikož jedna vrstva představuje ještě první vlnu přestěhovalců a posrbštěného předslovanského obyvatelstva a druhá vrstva zastoupená již pozdními srbskými přestěhovalci a Albánci, nedá se mluvit o kmenu jako o celistvém a národnostně homogenním útvaru.¹⁵⁰ Dle jiné teorie (Konstantin Jireček, Branislav Đurđev, Šerbo Rastoder) jsou černohorské kmeny další etapou vývoje vlašských (tedy neslovanských) pasteveckých organizací, tzv. katunů.

V kmenové rovině se Černá Hora dělí především na starou (původní) Černou Horu a tzv. Brda (také sedm Brda nebo Rašku), jelikož později připojené kmeny – především za teritoriálních rozšíření Nikoly I – buď neměly takovou formu uspořádání, nebo neměly tak pevné vazby na Cetinje. Starou Černou Horu tvořily čtyři velké nahije: Katunská (10 kmenů), Lješanská (3 kmeny), Riječká (5 kmenů), Crmničská (7 kmenů). Brda se dělily do sedmi kmenů. K tomu se navíc později přidaly hercegovské a přímořské kmeny. Řada badatelů (Pavel Rovinski, Ivo Banac, Srđa Pavlović) se shoduje, že v 17. a 18. století byl pro obyvatele Černé Hory základem jejich sebeidentifikace kmen, nikoliv Černá Hora jako statní útvar zastoupená

¹⁴⁸ ЗАХОВА, С.: Черна Гора след Югославия: динамика на идентичностите. София, 2013. s. 12

¹⁴⁹ Glas Vasojevića. Broj 17. 2005 [online]. [cit. 23.07.2017]. Dostupné z: <http://vasojevici.rs/docs/Glas%20Vasojevica%20broj%2017%202005.pdf>

¹⁵⁰ ЗАХОВА, С.: Черна Гора след Югославия: динамика на идентичностите. София, 2013. s. 36

centrální vládou. Kmenové vazby pevně spojovaly lidi nejen různých náboženství, ale i etnik (kmen Kuči spojuje srbská a albánská bratrstva). Pokud zájmy kmenů vyžadovaly změnu náboženství, mohla probíhat i konvertace (jak se to uskutečnilo v případě části kmenů Vasojevićů v 18. století, která po stěhování na osmanské území konvertovala k islámu¹⁵¹).

První pokusy reformovat tuto pospolnou společnost byly podniknuty ve druhé polovině 18. století (jak představiteli Petrovićů, tak carem Štěpánem Malým). Avšak nehledě na vnějškové teokratické zřízení, ohledně této doby je nutně hovořit o stálém primátu kmenového práva. Všichni černohorští vládci se snažili omezit projevy krevní msty, centralizovat vládu. Nicméně tradiční pojetí kmenu jako samostatného politického subjektu zůstávalo silné do druhé poloviny 19. století, když se například kmen Kuči dostal do konfliktu s knížetem Danilou. Jak uvidíme v této kapitole, element apelování ke kmenovému sebevědomí se projevil i v agitační debatě referenda 2006. Nevládní organizace zastupující rodáky různých kmenů zpochybnilly další setrvání těchto kmenů v Černé Hoře v případě vyhlášení samostatnosti, odvolávající se na staré tradice poměrů svých kmenů a černohorského státu.

Vytvořené především pro praktické účely se kmeny časem staly nositeli a šířiteli do určité míry mytologických představ o svém původu. Později bývaly a jsou dodnes užívány v sporech o černohorskou identitu. U většiny kmenů se totiž traduje pověst, podle které svůj rodokmen odvozují od jakéhosi srbského středověkého hrdiny. Srbská etnografická škola Jovana Cvjiće na začátku 20. století pilně sbírala všechny tyto mýty a legendy černohorských kmenů jakožto důkaz jejich srbsství. Tento přístup byl sice kritizován i mnohými srbskými vědci ještě v první polovině 20. století, ve sporech přesto stále zůstává argumentem.

Za existence socialistické Jugoslávie se význam kmenů výrazně zmenšil a do aktivní černohorské politické agendy se kmeny jako pojem vrátily až v roce 1999, kdy prosrbsky orientovaný politik Momčilo Vuksanović založil nevládní organizaci Vijeće narodnih skupština (radu národních skupštin). Vijeće narodnih skupština se v podstatě stala pobočkou politické strany Srpska nacionalna lista. Zakladatelé VNS uváděli svou organizaci jako unionistickou (tedy jednající ve prospěch zachování a upevnění Jugoslávie) a tradicionalistickou ve smyslu návratu k historickým hodnotám černohorské společnosti jako například „čojstva i junaštva“ (lidskost a hrdinství). Za jeden z cílů si VNS zvolila právě obnovení úlohy kmenů. VNS bylo aktivním členem unionistického hnutí od roku 2003, takže do přímé debaty na jaře 2006 vstoupilo ideologicky připravené. I když se prohlášení příslušníků různých klanů ohledně využití jejich soukmenovců ve svůj prospěch oběma bloky objevovala pravidelně (jak se to

¹⁵¹ ЗАХОВА, С.: Черна Гора след Югославия: динамика на идентичностите. София, 2013. s. 40

stalo v případě partyzána Ljuby Čupice nebo celé dynastie Petrovićů), celkově ale v černohorském tisku v době dvou měsíců předcházejících referendu udával tón ve „kmenové otázce“ VNS.

Jako výstižný příklad můžeme zmínit diskuze kolem osobnosti Marka Miljanova, vojenského a politického činitele druhé poloviny 19. století pocházejícího z kmene Kuči. Kromě vojenského pole působnosti se Marko Miljanov úspěšně věnoval literatuře do takové míry, že je považovaný i za významného srbského literáta. Jeho kniha „Primjeri čojstva i junaštva“, se sama o sobě stala kulturním kódem v černohorském diskurzu a syntagma „čojstvo i junaštvo“ jakožto model vzorného chování pro každého Černohorce se používá běžně stejně jako „*Njegoševa Crna Gora*“.

Využití podobizny Marka Miljanova v reklamě independistů vyvolala protest srovnatelný se situací kolem Petra II. Petroviće Njegoše. V komentářích pro deník Dan představitelé kmene Kuči Milisav i Perovoje Popovićové tento krok independistů odsoudili, jelikož sám Miljanov se považoval za Srba. Potomci se odvolávali na poslední dopis Miljanova („*umiram srećan kao Kuč, ali nesrećan kao Srbin, jer nijesu svi Srbi zajedno*“) a označili to za urážku celého kmene Kuči.¹⁵² Stejný názor vyjádřili historik Aleksandar Stamatović¹⁵³ a předseda VNS Momčilo Vuksanović¹⁵⁴. Někteří Kuči byli ale očividně tak uraženi, že připomenuli i vzpouru Kučů v roce 1856, tvrdě potlačenou knížetem Danilem Petrovičem: „*Ne zaboravite da ste ovim postupkom ponovo otvorili stare rane kučkog plemena koje im je nanijela crnogorska vojska predvođena vojvodom Mirkom Petrovičem. Taj genocid Kuči nikada neće zaboraviti.*“¹⁵⁵ Údaje o tomto potlačení („pohari“) se poprvé objevily u Marka Miljanova (Pleme Kuči), avšak míru důvěryhodnosti uvedených faktů zpochybňoval už historik předválečného období Jovan Erdeljanović.¹⁵⁶ Nicméně historici obou táborů se k problému stále vyjadřují. Živko Andrijašević považuje jednání černohorské armády za potlačení vzpoury (nikoliv za cílenou genocidu kmenů), které ale doprovázely zločiny proti obyvatelstvu.¹⁵⁷ Na druhou stranu Srbsko narodno vijeće Crne Gore vydává knihu Ilije Petroviće „Crnogorska pohara Kuča“, kde se, jak je vidět z názvu, zastává verze genocidy.

Na rozdíl od případu Marka Miljanova, kde se jednalo spíše o reakci, jednali v následujících týdnech v „kmenové“ rovině unionisté proaktivněji.

¹⁵² Srpskog vojvodu uvlače u antisrpsku kampanju. Dan. 19.04.2006

¹⁵³ Zloupotreba Njegoša. Dan. 24.04.2006

¹⁵⁴ Srpskog vojvodu uvlače u antisrpsku kampanju. Dan. 19.04.2006

¹⁵⁵ Nevjernici hoće da satru lik Marka Miljanova. Pobjeda. 21.04.2006

¹⁵⁶ ERDELJANOVIĆ, J.: Kuči, Bratonožici, Piperi. Beograd: 1981, s. 65

¹⁵⁷ ANDRIJAŠEVIĆ, Ž.: Sedam Petrovića. Matica crnogorska. Jesen/zima 2012, s. 253

Dne 23. dubna 2006 se představitelé kmenu Piperi, kteří se přestěhovali do Vojvodiny, zúčastnili tiskové konference unionistů a vyzvali své soukmenovce zachovat SCG: „*Došli smo da ukažemo crnogorskoj vlasti i našoj braći Piperima na pogubne posledice koji bi proizašle ako predstojeći referendum odluči da se jedan isti narod odluči.*“¹⁵⁸ Prohlášení vojvodinských Piperů se stalo součástí velké akce Sdružení Piperů „Pipo“, které v tentýž den organizovalo velký sjezd Piperů z Černé Hory a Srbska v kmenovém klášteře Ćelija Piperska. Sjezd byl věnovaný zachování státu SCG a kromě Piperů se zúčastnili i metropolita Amfilohije, lídři Bloku za očuvanje SCG Andrija Mandić, Dragan Šoc, Ranko Kadić, předseda VNS Momčilo Vuksanović a předseda organizace černohorských studentů v Srbsku „Njegoš“ Marko Milutinović, který zároveň mluvil jakožto člen tohoto kmenu.¹⁵⁹ Stejně se tentýž den vyslovilo i sdružení kmenu Župe: „*Nijesu se Župljani borili za samostalnu Crnu Goru,... već su svesno ginuli za zajedništvo jednog istog naroda, za zajedničku državu sa Srbijom.*“¹⁶⁰

Účast metropolity v této akci vyvolala ostrou kritiku independistů, kteří ale během tiskové konference sami „poskytli“ novinářům krajana z Kuč, naladěného ve prospěch nezávislosti.¹⁶¹

Tisková konference kmenových sdružení Pješivců, Vranešů, Plevljaků, Piperů, Bokeljů žijících v Srbsku pořádaná dne 10. května 2006 v Bělehradě na podporu zachování jednotného státu se taktéž opírala o řadu historických úvah. Obrad Vučurović z krajanského sdružení Boky Kotorské uvedl, že se v případě nezávislosti Černé Hory opět oživí otázka autonomie Boky, jelikož tento region nikdy nepatřil Černé Hoře. Vilson Džankić, zastupující již několikrát zmíněné Pipery, „*podsetio je kako se ovo pleme pripojilo Crnoj Gori*“. Autor článku neupřesnil neobeznámeným čtenářům, co tím Džankić myslel, avšak očividně se jednalo o dohodu z roku 1796 mezi Pipery a Černou Horou, jelikož stejné historické připomínky právě od Piperů a Bokejlů zněly na adresu Đukanoviće už v roce 1999.¹⁶²

Schůze nevládní organizace „Lešanska nahija“, zastupující rodáky tohoto seskupení, ve svém prohlášení apelovala na jinou řadu historických událostí, jelikož v případě této nahiji, spadající do Staré Černé Hory, by hrozby oddělení nezněly příliš opodstatněně. Důraz byl kladen především na paměť Simona Jovana Vukčiče, který v roce 1901 neposlechl nařízení kníže Nikoly a vzdal vojenský hold zemřelému Marku Miljanovovi: „*Svjesni značaja istorijskog trenutka u kojom živimo Lešnjanci će na referendumu odlučno reći ne kao što su,*

¹⁵⁸ Zeta nepolodna za aktiviste DPS-a. Dan. 24.04.2006

¹⁵⁹ Amfilohije: bezumni razaraju zajednicu. Dan. 24.04.2006

¹⁶⁰ Ostanimo u toplom skutu majke Srbije. Dan. 24.04.2006

¹⁶¹ Poziv iseljenicama da glasaju za nezavisnost. Pobjeda. 25.04.2006

¹⁶² Recite NE ili se vraćamo u Crnu Goru. Dan. 11.05.2006

*predvođeni Simonom Jovanom Vukčevićem, 1901. godine odlučno rekli svoje NE Knjazu-Gospodaru, prilikom odavanja pošte na dočeku i ispraćaju vojvode Marka Miljanova.*¹⁶³

Ve své deklaraci organizace zmínila také fakt, že nahija hlasovala ve prospěch společného státu se Srbskem v roce 1918 i v roce 1992, a že během výzkumu Jovana Erdeljanoviće se všichni Lašňanji označovali jako Srbové.¹⁶⁴ Stejně jako v případě Piperů se této akce zúčastnili i lídři unionistů a předseda VNS Momčilo Vuksanović.

Volební mítink v přímořském Grblju nebyl přímo uváděn jako „kmenový“, avšak rétorika mnohých řečníků byla prostoupena kmenovým sebevědomím. Například Vojo Pićan zdůrazňoval srbské kořeny Grblja a absenci vazeb na Černou Horu, Cetinjanka Vjera Ćurović se představila jako Crmničanka, tedy představitel Staré Černé Hory, která ale bude hlasovat za zachování SCG.¹⁶⁵ Za nejostřejší z těchto projevů je možné považovat slova bývalého člena Předsednictva SFRJ Nenada Bućina o svém soukmenovcovi, byť nejmenovaném, ale snadno identifikovatelném jako prezident SCG Svetozar Marović: „*Jedan naš dični plemenik – Stipica iz Donjih Krimovica, najbezočnije zastiđuje Grbalj. Svoje najbliže ne može zastiđjeti, zalaganjem za razbijanje države na čijem čelu, nažalost, stoluje.*“¹⁶⁶ Taková „odsouzení“ nebyla výjimkou: bělehradští rodáci vyjadřovali nesouhlas se svým soukmenovcem Milém Đukanovićem¹⁶⁷ a Kuč Simo Jovanović prohlásil každého Kuča podporujícího nezávislost „inoplemenikom“ (cizák), „kopilem“ (parchant).¹⁶⁸

Bratrstvo Joksimovićů (kmen Vasojevićů) v prohlášení na podporu svého rodáka Miladina Joksimoviće, jenž se těsně před referendem stal terčem početné kritiky a dokonce i napadení kvůli svým projevům, zároveň vyzvalo své soukmenovce hlasovat za zachování SCG.¹⁶⁹

Agitační mítink 17. května 2006 v Kučích také nebyl uváděn jako kmenový, avšak jak vidíme z textu „*na početku su pozdravljeni brojni okupljeni Kuči i Malesori*“.¹⁷⁰ Tedy jednalo se nejen o obce Kuči, ale o dva kmeny, přičemž druhý – Malesori – je albánský. (Samo o sobě takové oslovení voličů přes kmenovou příslušnost nebylo něčím zvláštním – například na schůzi v Šavniku se Savo Đurđevac obrátil k přítomným jako k Drobnjakům a Uskokům.¹⁷¹)

¹⁶³ Lešňanjima sugerišu „NE“. Dan. 13.05.2006

¹⁶⁴ Referendumska deklaracija. Dan. 13.05.2006

¹⁶⁵ Šta kažu građani na mitingu u Grblju. Dan. 15.05.2006

¹⁶⁶ Bućin: izdaja se ne prašta. Dan. 15.05.2006

¹⁶⁷ Gornepojci neće sa Milom. Dam. 17.05.2006

¹⁶⁸ U Kučima vrijeđali suvereniste. Vijesti. 18.05.2006

¹⁶⁹ Bratstvo Joksimovića uz Miladina. Dan. 14.05.2006

¹⁷⁰ Kuči sto posto glasaju „NE“. Dan. 18.05.2006

¹⁷¹ Nezavisna Crna Gora je avanturistički projekat. Pobjeda. 21.04.2006

Jeden z řečníků také položil otázku o případné nezávislosti Kučů, přičemž jako vlajku by si přál vlajku z bitvy na Fundini v roce 1876, kde jedním z velitelů byl právě Kuč Marko Miljanov.

Vzhledem k velké účtě, které se těší kmen Vasojevićů v Černé Hoře, se dala očekávat i jeho přítomnost v debatě. Ve stejném čísle deníku Dan zveřejnil i prohlášení Udruženja Vasojevića, podepsané zakladatelem a předsedou této organizace, bělehradským profesorem Milijem Zečevićem. Tuto organizaci nelze zařadit do Vjece narodnih skupština, jelikož byla založena už v roce 1991 v Bělehradě, avšak rétorika Zečevićové organizace se shodovala s VNS v základním bodě – zachování státu SCG. Časopis Udruženja Vasojevića již v roce 2005 vysílal jasný vzkaz svým soukmenovcům ohledně referenda: „*Koji je najveći interes Crnogoraca? Njihov najveći interes je Državna zajednica Srbija i Crna Gora... Vasojevići nemaju razloga nijednog trenutka da spavaju. Oni moraju budno da prate sva dešavanja i da, kao i svi u Crnoj Gori, ne dozvole da dođe do odvajanja Crne Gore od Srbije. U suprotnom, oni su sebi presudili.*“¹⁷²

Text v deníku Dan obsahoval jak společnou unionistickou rétoriku odkazů na Njegoše, Karadjordje, Svatého Savu, Nemanju a krále Nikolu, tak i především pro Vasojevice významná jména: „*glasajte NE jer to bi tražili od vas Mojsije Zečević i Miljan Vukov*“.¹⁷³ Mojsije Zečević byl jedním z vůdců Vasojevického kmene na přelomu 18. a 19. století, pravoslavným duchovním a blízkým spolupracovníkem obou Petřů Petrovićů. Miljan Vukov se považuje za pokračovatele Zečevićovy vize o spojení všech Vasojevićů v jednom státě Černé Hoře. Jeden z lídru DPS Miodrag Radunović, také pocházející z tohoto kmene, se však domníval, že Mijisije Zečević a Miljan Vukov naopak vždy byli pro-černohorsky naladěni a že Vasojevići podpoří Černou Horu i tentokrát.¹⁷⁴

Všechna tato prohlášení jménem kmenů nelze hodnotit jako přímý „hlas kmenů“, jelikož skoro vždy je řeč buď o neziskových organizacích (které sice sdružují soukmenovce, avšak nejde mluvit o skutečném reprezentování celého kmene, nemluvíme-li o nahiji), nebo o názorech jednotlivců. (Nicméně kmenové sdružení se ukázala jako významný osvědčený kanál komunikace pro prosrbsky orientované politiky již od éry Miloševiče¹⁷⁵ i dodnes, když kupříkladu představitelé kmenů podepisují prohlášení proti vstupu Černé Hory do bloku

¹⁷² Glas Vasojevića. Broj 17. 2005 [online]. [cit. 23.07.2017]. Dostupné z: <http://vasojevici.rs/docs/Glas%20Vasojevica%20broj%2017%202005.pdf>

¹⁷³ Udruženje Vasojevica. Dan. 18.05.2006

¹⁷⁴ Ponosan sam što sam Srbin ali hoću svoju Crnu Goru. Vijesti. 7.05.2006

¹⁷⁵ PERIĆ, I.: U pitanju leži odgovor. Heljsinška povelja--glasilo Helsinškog odbora za ljudska prava u Srbiji. [online]. [cit. 23.07.2017]. Dostupné z: <http://www.helsinki.org.rs/serbian/doc/povelja%20nov-dec%2005.pdf>

NATO¹⁷⁶. Tato spolupráce je oboustranná – kmenové sdružení se těší veřejné podpoře Srbské pravoslavné církve, i když za jednostrannost a vybíravost této podpory je kritizovaná jinými soukmenovci, kteří jsou také v opozici k Đukanovićovi). Nicméně je nutné podotknout, že bez ohledu na tyto pokusy monopolizovat kmenovou otázku, jsou prakticky všechny kmeny rozděleny na stoupence různých politických stran, stejně jako černohorská společnost celkově.

Do politické debaty se kromě kmenů dostali i přímí předci Černohorců. A to jak politiků, tak i běžných občanů. Voliči se vyslovovali především tzv. dopisy čtenářů, kde vysvětlovali svou motivaci ve prospěch či proti nezávislosti a argumentovali příkladem svých prarodičů nebo jiných příbuzných, byť nevyhnutelně idealizovaně. Například Aleksandr Jokanović z Plužina psal o svých předcích Adžičích, kteří působili ve vojsku krále Nikoly, zúčastnili se Mojkovacké bitvy, byli zvoleni do skupštiny Království SHS a vždy zastávali zájmy Černé Hory. Proto i sám Jokanović podpořil nezávislost svého státu.¹⁷⁷ V případě Rajka Stevoviće to byli černohorští migranti, kteří se ale vždy vraceli do vlasti, pokud tak bylo zapotřebí.¹⁷⁸ Potomek účastníka Podgorické skupštiny Marko Ćulafić naopak litoval tohoto činu svého děda a právě proto považoval za symbolické napravit tuto chybu.¹⁷⁹

Stoupenci zachování spojeného státu více zdůrazňovali buď obecné historické vazby, nebo se odvolávali na příbuzné žijící v Srbsku, čemuž byla věnovaná zvláštní část agitačních plakátů unionistů „Crna Gora i Srbija to je jedna familija“. Na plakátu „Ne zaboravi ko si ti da te po dobru pamte“ si lidé zakrývali své obličejové portréty svých předků s doprovodným textem: „*Ovu zemlju su gradili milioni. U ovu zemlju su hiljade ugradili svoje živote. Moj ded, moj otac, moj stric, moj ujak, moj prađed.*“

Během finální televizní debaty byla Predragu Bulatovićovi položena otázka, jak by reagoval na jeho unionistickou činnost jeho praděd Radoš Bulatović, poslední černohorský komita, zavražděný srbskou policií v roce 1929. „*Moj ded mene gleda i ponosan je na svog unuka. On je bio za zajedništvo i bio je Sribin, za razliku od mene koji sam Crnogorac,*“ odpověděl Bulatović.¹⁸⁰ Nicméně, ještě dva měsíce před tím Bulatović dle independistů velice neochotně sám sobe označoval za Černohorce¹⁸¹, takže ohledně národního sebeurčení se vnuk Bulatović ukázal být větším Černohorcem než jeho děd.

¹⁷⁶ Вijeће народних скупштина Црне Горе, усвојило декларацију против уласка ЦГ у НАТО. [online]. [cit. 23.07.2017]. Dostupné z: <http://srbin.info/2016/03/22/vijece-narodnih-skupstina-crne-gore-usvojilo-deklaraciju-protiv-ulaska-cg-u-nato/>

¹⁷⁷ Pitanje časti. Vijesti. 20.04.2006

¹⁷⁸ Svoju sudbinu u svoji ruke. Vijesti. 25.04.2006

¹⁷⁹ Preci i potomci. Vijesti. 16.05.2006

¹⁸⁰ Uvjereni u pobjedu, priznali bi poraz. Vijesti. 17.05.2006

¹⁸¹ Pomozimo Peđi Bulatoviću. Monitor. 10.03.2006

Shrneme-li závěry této části kampaní, určitou převahu a iniciativu dle mého názoru měl „Blok za očuvanje državne zajednice“. V této rovině měli unionisté mnohaleté zkušenosti, rozpracovanou organizační infrastrukturu, což jim dovolilo jednostranně formovat mediální agendu. Independisté se sice snažili odpovídat pomocí svých „vlastních“ rodáků Kuč a Vasojevićů, ale vždy to bylo jen v reakci na rétoriku unionistů. Avšak při demonstrování tohoto kmenového „svalu“ řečníci unionistů často přeháněli a jako argument si mohli dovolit použití hrozby případného oddělení kmenu nebo regionu. Takový „separatismus“ bylo několikrát slyšet například od aktivistů z Boky Kotorské. Taková rétorika unionistů poskytovala independistům možnost obvinít unionisty z nepřijetí všeho černohorského a dokonce i ve středověkém způsobu myšlení.

6. Nejnovější historie: druhá a třetí Jugoslávie

Ze všech historických otázek a témat, které rezonovaly v referendové kampani, si pozornost získala i nedávná minulost této zemi, včetně tragických 90. let. Socialistická Jugoslávie za Tita, vzestup Miloševiče k moci a rozpad socialistické Jugoslávie, doprovazený občanskými válkami a etnickými čistkami, vytvoření a krátká existence třetí Jugoslávie, Kosovská otázka – tyto procesy a události nebyly jen abstraktními řádky ze školních učebnic nebo plodem ideologické práce politických táborů, nýbrž představovaly nedílnou část osobní paměti černoohorských občanů. Avšak vzhledem k tomu, že hlavní političtí aktéři předcházejících dvou desetiletí často zůstávali nezměnění, jednalo se nejen o výklad historie státu, ale v jejich případě i o pokus o přepisování, nebo do jisté míry, korekce vlastní minulosti. Vypořádání s touto vlastní minulostí bylo o to složitější, že činnost a názory černoohorských politiků v tomto období se často nacházela v rozporu s jejich aktuálními postoji.

Postoje k období SFRJ. Při konstruování své historické matrice vládnoucí politická strana DPS a Blok za nezávislou evropskou Černou Horu postupovaly docela důsledně. Jak již bylo zmíněno v kapitole „Téma druhé světové války“, opírali se stoupenci nezávislosti o historickou a ideologickou tradici SFRJ. Drželi se proto výkladu, že černoohorští partyzáni vrátili Černé Hoře státnost a následně vytvořená socialistická Jugoslávie byla ve svém přístupu vůči malému horskému státu spravedlivější a nakloněnější než předchozí stát Karađorđevićů. Toto uspořádání bylo zničeno velkosrbskými ambicemi, především projektem Slobodana Miloševiče. Formulace různých řečníků se lišily, avšak ne do takové míry, že by docházelo k principiálním kontradikcím.

Například předseda provládní veteránské organizace SUBNOR Andrija Nikolić popisuje socialistickou Jugoslávii jako společný stát všech jejích národů, kde byla zajištěna i státnost Černé Hory („*ravnopravna republika u Socijalističkoj Federativnoj Republici Jugoslavija*“, „*Osjećali smo se slobodni i ponosni*“, „*više od pol vijeka sa ljubavlju smo gradili svoju Crnu Goru i zajedničku državu, Socijalističku Jugoslaviju*“).¹⁸² Dlouholetý ideolog černoohorské nezávislosti, akademik DANU Jevrem Brković sice to vnímal skrze jinou perspektivu, avšak také pozitivně hodnotil poválečnou historii („*Komunisti su, u granicama Socijalistické Jugoslavije, vratili Crnoj Gori dosta od onoga što je 1918. izgubila*“).¹⁸³

¹⁸² DA za nezavisnu i evropsku Crnu Goru (diskusije i poruka sa Zbora boraca Crne Gore). Podgorica, maj 2006

¹⁸³ Od Garašanina do Velje Ilića. Pobjeda. 17.05.2006

Tomuto poselství odpovídaly i vnější nepolitické akce černohorské vlády a jejich vysvětlení v tisku. Například muzejní úřad Podgorici se právě v období referenda rozhodl uspořádat výstavu státních vyznamenání Blaža Jovanoviće, partyzánského velitele a následně dlouholetého stranického vůdce socialistické Černé Hory. Sama výstava byla prezentována jakožto první krok k obnovení personálního muzea Jovanoviće, avšak doprovodný text v deníku Pobjeda kromě toho, že interpretoval Jovanoviće jako významného státníka a kladně hodnotil období SFRJ („*Njegov doprinos razvoju crnogorskog društva je ogroman, jer su pod njegovim rukovodstvom gradjani doživjeli da Crna Gora ponovo uspostavi svoje nacionalno i državno bice*“), v podstatě naznačoval přímou kontinuitu mezi Černou Horou v době socialismu a v roce 2006 („*Crna Gora tada doživjela sveukupni društveni, ekonomski i kulturno-prosvjetni preobažaj, udarila temelj današnjoj državi*“).¹⁸⁴

Ovšem nikdo nepopíral, že za tímto obdivovaným obdobím prosperity stála určitá pomoc jiných subjektů SFRJ, což dovolovalo unionistům pravidelně zpochybňovat hospodářské perspektivy nezávislé Černé Hory, a naopak, nutilo independentské intelektuály popírat zakotvené stereotypy o nesolventnosti Černé Hory. Například děkan ekonomické fakulty Univerzity Černé Hory Vujica Lazović sice uznával, že za SFRJ Černá Hora pravidelně získávala dotace z Fondu pro nerozvinuté republiky, na důchodové splátky, na pomoc při likvidaci následků zemětřesení, avšak vnímání Černé Hory jakožto příživníka považoval za cíleně a uměle vytvořené.¹⁸⁵

Naopak unionistický tábor nebyl jednotný ve svých názorech na toto období a často bylo vidět, jak docházelo k rozporu i mezi jeho příslušníky. Například pokud unionisticky naladěni komunisté považovali Černou Horu za nezávislou od vytvoření SFRJ a nikdy nezpochybňovali tuto státnost, historik Vladimir Jovičević na stránkách deníku Dan v předvečer referenda opakoval klasický nacionalistický narativ o komunistickém spiknutí proti srbskému národu: „*vještačka crnogorska nacija nametnuta po diktatu na osnivačkom kongresu Komunističke partije za Crnu Goru 1948. Crnogorska nacija je zamorče komunističkog projekta, koji je u jednom biću sukobio i posvađao braću Crnogorca i Srbina*.“¹⁸⁶ (Zmíněný článek Jovičeviće kromě toho obsahuje zajímavé tvrzení o nepřipustnosti ztotožňování antifašistického partyzánského hnutí a komunistické strany Jugoslávie, avšak tato myšlenka nebyla následně využita například pro účel rehabilitace četníků).

¹⁸⁴ Odlikovanja stižu u Crnu Goru. Pobjeda. 17.04.2006

¹⁸⁵ Veličina Crne Gore je prednost, a ne mana. Pobjeda. 3.04.2006

¹⁸⁶ Državotvorni narod--na svome ili gubitnik. Dan. 15.05.2006

Unionisté se v podstatě jako jediní dotýkali problému politických represí v SFRJ, i když to nebylo cílenou kritikou SFRJ. Bývalý ambasador SRJ v Itálii Miodrag Lekić, uvažující o hrozbě dalšího roztržštění černohorské společnosti, uváděl jako příklad Goli otok: „*Možda je vrhunac apsurdnih, tragičnih crnogorskih podjela bio na Golom otoku, tom jugoslovenskom Gulagu, gdje se zbog ideološkog sukoba Josipa i Josifa, tamo našlo najviše Crnogoraca-što zatvorenika, što isljednika.*“¹⁸⁷ Jeho bývalý kolega Dragan Mraović se politických represí dotkl vůbec spíše náhodně, když popisoval politickou biografii kosovského politika Adema Demaćiho, jenž v době SFRJ byl politickým vězněm. Mraović vzdával hold Demaćiho zásadovosti a v podstatě sděluje svůj názor jak na politováníhodný stav práva v titovské Jugoslávii („*Joška govorio da se ,ne treba držati zakona, kao pijan plota‘, već njega*“), tak i kriticky hodnotí politiku Tita vůči albánské menšině („*Demaći je paradigma Brozove proalbanske zablude*“), uvádí příklady dle svého názoru pokryteckého chování Albánců vůči Titovi za mlčelivého tolerování ze strany UDBa.¹⁸⁸

Unionisté však mohli být soustředění na zdůrazňování „srbského“ do takové míry, že tento prvek zatmíval i vlastně unionistický. Například Predrag Popović hovořící o materiální pomoci Černé Hoře po zemětřesení v roce 1979 vůbec nezmínil Jugoslávii: „*zahvaljujući najvećim dijelom bratskoj pomoći iz Srbije sanirali smo posljedice zemljotresa na Crnogorskom primorju 1979. Godine i da smo se tada dičili Srbijom.*“¹⁸⁹ Přitom se na likvidaci následků zemětřesení do roku 1989 podíleli doslova všichni dospělí občané SFRJ.

Postoj k období 1988–2003. Dva měsíce před referendem, dne 11. března 2006, zemřel v Haagu ve vazební věznici bývalý jugoslávský a srbský prezident Slobodan Milošević, což automaticky předurčilo řadu otázek v debatě mezi stoupenci a protivníky nezávislosti. Na rozdíl ale například od dynastie Petrovićů, představoval na jaře 2006 Slobodan Milošević maximálně nežádoucí dědictví, od kterého bylo zapotřebí se přinejmenším distancovat, v nejlepším případě připsat ho soupeřům. Neschopnost Srbska zatknout a poskytnout Haagskému tribunálu Ratka Mladiće a tím vyvolané pozastavení jednání o asociaci mezi EU a SCG 3. května 2006 jen vyostřily debatu o nedávné minulosti.

Na první pohled by se mohlo zdát, že tato rovina bude složitější především pro Blok za nezávislou evropskou Černou Horu, jelikož se právě jeho lídr Milo Đukanović dostal k moci jakožto protežé Slobodana Miloševiče během antibyrokratické revoluce 1988–1989 a řadu následujících let působil v souladu s bělehradskou politikou. Právě DPS a její lídři Đukanović

¹⁸⁷ Lekić: Marović je ideolog anticrnogorske politike. Dan. 18.04.2006

¹⁸⁸ Adem Demaći. Dan. 20.04.2006

¹⁸⁹ Zašto Sveto pominje likvidacije. Vijesti. 4.05.2006

a Marović hájili na referendu v roce 1992 zachování Jugoslávie, zdůrazňovali přitom srbsství Černohorců. Právě za jejich vlády se Černá Hora podílela na obléhání Dubrovníku v letech 1991 a 1992. Nicméně independisté se nejen nevyhýbali těmto otázkám, ale naopak převzali iniciativu do svých rukou.

Období konce 80. a začátku 90. let se independisty uvádělo jako vzestup velkosrbského šovinismu. Independisté (tedy, především DPS) nepopírali svou počáteční spolupráci s Miloševićem, avšak dle slov tiskového mluvčího jejich bloku Bora Krivokapiće, se strana již dávno vyrovnala s touto částí své minulosti.¹⁹⁰ Sám Đukanović hodnotil toto období jako kolektivní chybu celé tehdejší černohorské společnosti („*godine 1989., kad smo se većinski našli u poštenoj zabludi samrtne krivulje jugoslovenstva*“¹⁹¹) a své osobní jednání jako upřímný omyl („*Ja sam iskreno verovao početkom 90-tih da treba pružiti šansu zajednici*“¹⁹²). Místo toho independistký blok nabízel voličům mnohem přitažlivější obraz Černé Hory jakožto kolébky Liberálního svazu, který se postavil proti válečnému avanturismu Bělehradu, a obraz státu-útočiště pro desítky tisíc jugoslávských a potom i kosovských běženců. Ve svém programovém článku pro Financial Times (jehož překlad zveřejnily Vijesti) se Đukanović pokoušel o vytvoření navenek zcela idealizovaného obrazu dějin Černé Hory, a to nejen jako vůči běžencům pohostinného státu, ale i jako jediné bývalé jugoslávské republiky, která se během rozpadu Jugoslávie vyhnula válce a důsledně se bránila vtahování do těchto občanských válek.¹⁹³ Takovým selektivním přístupem k výkladu minulosti však Đukanović nepřesvědčil všechny. Například chorvatské noviny „Jutarnji list“ brzy po referendu připomínaly svým čtenářům úlohu Đukanoviće v nedávných událostech a v podstatě popíraly celou jeho vizi 90. let: „*Milo Đukanović, taj mutni političar iz vremena agresije na Hrvatsku, i dalje bezočno krivotvori istoriju, tvrdeći da je njegova zemlja u ratu stajala po strani i da je, još više od toga, odigrala humanitarnu ulogu. Crna Gora je nedavno učestvovala u agresiji na Hrvatsku, sa njene teritorije se vodio osvajački rat, njeni građani su pljačkali i ubijali, iz njihovih luka isplovljavali su brodovi koji su bombardovali Dubrovnik i blokirali morski put izbeglicama i dovoženje hrane i lijekova. Oni su htjeli da osvoje Dubrovnik i cijeli dubrovnički kraj, njihov današnji premijer se slikao sa agresorskim trupama i nije bio ni približno miroljubiv kao sada.*“¹⁹⁴

¹⁹⁰ Slavko se sam isključio. Vijesti. 27.04.2006

¹⁹¹ Govor predsjednika Vlade RCG Mila Đukanovića na konvenciji na Cetinju 28.04.2006 [online]. [cit. 23.07.2017]. Dostupné z: <http://www.predsjednik.gov.me/press-centar/izjave/18092/13624.html>

¹⁹² Uvjereni u pobjedu, priznali bi poraz. Vijesti. 17.05.2006

¹⁹³ Crna gora nije ničiji mladi partner. Vijesti. 03.05.2006

¹⁹⁴ Pobjednici i gubitnici. Vijesti. 25.05.2006

Nicméně uvnitř samotné Černé Hory byly odkazy na LSCG a pomoc uprchlíkům využity v plné míře. Především se připomínala vděčnost liberálům a jejich historické role jakožto zachránců národní reputace. Jenom premiér Đukanović osobně několikrát děkoval svým bývalým soupeřům na obou setkáních na Cetinji a v tisku, poukazuje přitom, že DPS dokončuje to, co počal LSCG¹⁹⁵, a že není zapotřebí nějak osobně přesvědčovat liberály, aby podpořili nezávislost.¹⁹⁶ Avšak absence Slavka Peroviće mezi independisty zakladatele LSCG byla skoro nenahraditelná.¹⁹⁷ Tento problém byl řešen především rozšířením přítomnosti liberálních aktivistů v tisku, ale i v těchto projevech liberálové zdůrazňovali svou odlišnost jakožto pionýrů nezávislosti (Dubravka Živanović: „*Da nije bilo crnogorskih liberala, ne bi bilo referendum o rješavanju državnog pitanja*“¹⁹⁸), zmiňovali represe vůči nim na začátku 90. let a přímo naznačovali podmíněnost svého spojení se strukturami jako DPS (lídr LSCG Miodrag Živković: „*Postoje političke razlike između nas koji smo ovoga puta zbili redove da dođemo do crnogorske nezavisnosti*.“¹⁹⁹). Stejně jako v případě jiných historických osobností a předků byl často slyšet obrat o nutnosti vrátit historický dluh statečným liberálům²⁰⁰ a sociálním demokratům²⁰¹. Těsně před referendem se independistům podařilo připojit ke kampani jiného bývalého předního liberála Ranka Đonoviće, někdejšího spolupracovníka Slavka Peroviće. V textu pro týdeník Monitor Đonović shrnul všechny předtím zmíněné argumenty liberálů ve prospěch nezávislosti, ale stejně jako jeho kolegové podtrhnul roli LSCG a neschopnost vládnoucí elity ukončit proces získání nezávislosti bez pomoci LSCG: „*Liberali su počeli, ali, čini se, nema ni ultime bez njih*.“²⁰²

V takové situaci si unionisté nenechávali ujít příležitost, aby poukázali na absence prvotních liberálů v řadách Bloku za nezávislost, o čemž mluvili například Predrag Bulatović²⁰³ nebo jeden z lídrů Grupe za Promene Branko Radulović²⁰⁴. Stejným způsobem unionisté pravidelně připomínali i osobní zodpovědnost Đukanoviće a Maroviće za obležení Dubrovníku. Bývalý ministr vnitra Andrija Jovičević se vysmíval prezidentovi SCG Svetožaru Marovićovi, porovnával jeho rétoriky z roku 1991 a 2006: „*Glavni strateg ove politike je, naravno, Svetožar Marović, koji pretstavlja kontinuitet političke filozofije od 1991. godine, kad se išlo u ,rat za*

¹⁹⁵ Postovanje prema pionirskoj misiji osnivača Liberalnog Saveza Crne Gpre. Pobjeda. 18.05.2006

¹⁹⁶ Dovršavamo ono, što su liberali započeli. Vijesti. 21.04.2006

¹⁹⁷ MORRISON, K., Montenegro: a modern history. London, NY: 2009. s.209

¹⁹⁸ Glas za državu ne znači glas za Vladu. Pobjeda. 1.04.2006

¹⁹⁹ Ovdje se počela rađati sloboda. Vijesti. 29.04. 2006

²⁰⁰ Luča sa cetinja za crnogorsku nezavisnost. Pobjeda. 29.04.2006

²⁰¹ Bosnjaci pamte liberala. Vijesti. 13.04. 2006

²⁰² Crna gora – nego što. Monitor. 12.05.2006

²⁰³ Bulatović: ima nas više od 180.000. Dan. 21.04.2006

²⁰⁴ Milu smeta GZP. Dan. 24.04.2006

*mir', a sada u ,razdvajanje da bi bili bliži'.*²⁰⁵ Sloupkař deníku Dan Dragan Rosandić byl méně diplomatický a při zmínce Dubrovnické avantury zahrnoval všechny lídry independistů do jedné kategorie bývalých žáků Slobodana Miloševiče. Na to nehodlali zapomenout ani radikální independisté, ale jejich autoři zařazovali do skupiny miloševićových spoluviníků politiky z obou táborů (Svetozara Maroviće, Mila Đukanoviće, Predraga Bulatoviće²⁰⁶), ale také metropolitu Amfilohije jakožto hlavního ideologa velkosrbství.²⁰⁷

Nicméně celkově v „miloševićizaci“ svých soupeřů mnohem víc uspěli independisté. Do jisté míry jim v tomto napomáhali sami unionisté a jejich spojenci v Bělehradě, když se pohřeb Slobodana Miloševiče stal v podstatě celonárodní událostí.²⁰⁸ Pokud se Predrag Bulatović a Predrag Popović snažili odebrat u Đukanoviće monopol na „mezietský klid“, poradce srbského premiéra Koštunici Slobodan Samardžić plašil Černohorce strašákem Velké Albánie, k jejímuž vytvoření mohlo dojít v případě osamostatnění Černé Hory.²⁰⁹ Tento jeho komentář sklidil kritiku i uvnitř samotného Srbska – Demokratická strana prezidenta Borisa Tadiće ho odsoudila jako umělou eskalaci napětí, přičemž tiskový mluvčí DS porovnal celkovou situaci s demonizací Chorvatska a Bosny a Hercegoviny na začátku 90. let.²¹⁰ Tato demonizace očividně byla dobře zakotvena ve společnosti SCG, jelikož chování independistů a Černé Hory bývalo často porovnáváno s chováním Chorvatska během rozpadu SFRJ (Dragan Rosandić), či docházelo k obvinění z propagace chorvatského šovinismu (Budimir Aleksic: *„Ovaj režim baštini i promoviše velikohrvatsku ideju. Riječ je, naime, o dobro poznatoj, bezbroj puta eksplotisanoj teoriji po kojoj od Stefana Nemanje do Vojislava Koštunice postoji asimilatorska i genocidni projekat od strane Srbije prema Crnoj Gori.*“²¹¹ Podobná tvrzení zněla i od lídra veteránské organizace Udruženje boraca ratova od 1990 godine Radana Nikoliće, který obviňoval černohorskou vládu ze spolupráce s Demaciím a v připravování slovinského scénáře secese.²¹²

Celý případ s Ademem Demaciím může být ohodnocený jako docela zdařilá provokativní akce. Během návštěvy Černé Hory totiž Demaci v tisku přislíbil Đukanovićovi aktivní účast Albánců ve volbách a hlasování za nezávislost, jelikož Černá Hora poskytovala útočiště kosovským běžencům, a dokonce nevyloučil možnost vytvoření spojeného kosovsko-

²⁰⁵ Jovičević: referendum za jednog čovjeka. Dan. 10.04.2006

²⁰⁶ Teret zajedničke prošlosti. Monitor. 17.04.2006

²⁰⁷ Proizvodnja straha. Monitor. 7.04.2006

²⁰⁸ MORRISON, K., Montenegro: a modern history. London, NY: 2009. s. 214

²⁰⁹ Koštuničin veliki vezir. Monitor. 5.05.2006

²¹⁰ DS: Samardžić podiže tenzije. Vijesti. 7.04.2006

²¹¹ SNS: Srbi trn u oku. Dan. 13.04.2006

²¹² SCG – najbolji garant bezbjednosti Crne Gore. Pobjeda. 11.04.2006

černohorského státu. Černohorská vláda se od takového spojení okamžitě distancovala, to ale stačilo pro vlnu unionistické rétoriky nepříznivé vůči Albáncům. Independistům to umožnilo označit je za ideové dědice Miloševiče („*skinula uniforme starog poretka, ali ne i njegov duh i način djelovanja*“).²¹³

Ve své antimiloševićovské rétorice independisté často a efektivně používali Černohorcům dobře známé ustálené výrazy z doby Miloševiče, jako „7. prapor“ a „27. volební okres“. 7. prapor byl zvláštní jednotkou vojenské policie, zformovaný Miloševičem v roce 1999 z černohorských rezervistů během intervence NATO. Ohledně personálního složení a činnosti praporu, jehož počet dosahoval 1000 mužů²¹⁴, doposud existují rozporuplné údaje. Morrison uvádí jeho složení převážně jako členy SNP a výtržníky.²¹⁵ Vladan Vlajković, bývalý důstojník Vojske Jugoslavijske, mluví také o příslušnících černohorské SDB, kteří při rozkolu DPS podpořili Momira Bulatoviće, a hodnotil prapor jako zcela profesionální vojenskou jednotku (bez rekrutů).²¹⁶ Politické pozadí praporu později potvrdil i sám bývalý soupeř Đukanoviće Momir Bulatović, vysvětloval to ale především pokusem pomoci propuštěným pro-jugoslávsky naladěným důstojníkům: „...*ja znam da je osnovni zadatak formiranja Sedmog bataljona bio da se reše egzistencijalni problem policajaca i ljudi koji ni na koji drugi način nisu mogli da imaju neku platu, primanja, koji su ostali bez ičega, a imali su svoje porodice i želeli su da organizuju koliko-toliko normalan život.*“²¹⁷ Každopádně 7. prapor byl v období 1999–2000 černohorskou vládou považován za zdroj napětí (avšak, stejně jako i pro-Đukanovićova paramilitární Lovčenská stráž²¹⁸), a často se dostával do konfliktních situací, především s místní samosprávou.²¹⁹ V agitační kampani se syntagma „7. prapor“ používala jako zobecňovaná nálepka pro unionisty. Například hned po prvním unionistickém mítinku v Mojkovci označil DPS shromážděné jako příslušníky 7. praporu²²⁰, což sotva odpovídalo skutečnosti, jelikož 7. prapor byl rozpuštěn v roce 2000 brzy po předání Slobodana Miloševiče do Haagu.²²¹

²¹³ Unionoste koriste metode s početka 90-ih. Pobjeda. 11.04.2006

²¹⁴ PELIKÁN, J.; CHROBÁK, T.; RYCHLÍK, J.; TUMIS, S.; VOJTĚCHOVSKÝ, O.; ŽÍLA, O. Státy západního Balkánu v uplynulém čtvrtstoletí a perspektivy jejich vývoje. Praha: 2016. s. 200

²¹⁵ MORRISON, K., Montenegro: a modern history. London, NY: 2009. s. 170

²¹⁶ VLAJKOVIĆ, V. Vojna tajna. Deo 1. Beograd: 2004, s. 149

²¹⁷ Strogo poverljivo. [online]. [cit. 03.05.2017] Dostupné z: http://www.b92.net/specijal/strogo_poverljivo/02.php

²¹⁸ PELIKÁN, J.; CHROBÁK, T.; RYCHLÍK, J.; TUMIS, S.; VOJTĚCHOVSKÝ, O.; ŽÍLA, O. Státy západního Balkánu v uplynulém čtvrtstoletí a perspektivy jejich vývoje. Praha: 2016. s. 201

²¹⁹ MORRISON, K., Montenegro: a modern history. London, NY: 2009. s. 171

²²⁰ Opozicija u Mojkovcu doživjela prvim poraz. Pobjeda. 19.04.2006

²²¹ Milošević htio da u Crnoj Gori uzazove kaos i krvoproliće sedmim bataljonom i kobrama. [online]. [cit. 03.05.2017]. Dostupné z: <https://crnogorskapitanja.wordpress.com/2013/03/22/milosevic-htio-da-u-crnoj-gori-izazove-kaos-i-krvoprocice-sedmim-bataljonom-i-kobrama/>

Podobným způsobem označoval konkurenty a jejich minulost například i starosta Bijelog Polja Tarzan Milošević.²²²

Využitím pojmu „27. volební okres“ připomínali independisté voličům ústavní reformu Slobodana Miloševiče z 6. července 2000, zavádějící v celé SRJ přímou volbu jedné z komor parlamentu a prezidenta, na což Đukanović a DPS nikdy nepřistoupili, jelikož tím by se dobrovolně vzdali části svých pravomocí.²²³ DPS připomínala oponentům, že tyto Miloševićovy návrhy odsouhlasili v roce 2000 právě oni, unionisté (Rajko Kovačević, DPS: „*Oni su, misleci da ce tako doci na vlast, proglasili I u Ustav unjeli da je Crna Gora 27 region Srbije*“)²²⁴. V jednom projevu Đukanović dokonce docela malebně přirovnal perspektivy Černé Hory jako bytí buď 27. okresem, nebo 27. mezinárodně uznáním státem (po Berlínském kongresu se Černá Hora stala 27. nezávislým státem světa).²²⁵

Kromě toho pro posílení negativních asociací na staré časy proindependistický tisk zveřejnil řadu článků o Kaluđerskom laz, což se stalo synonymem pro sérii vražd albánských běženců v okolí obce Rožaji v roce 1999.²²⁶ Jednalo se o více než dvacet Albánců, zavražděných v tomto roce v Černé Hoře na různých místech (v samotném Kaluđerskom laz, jich bylo zavražděno šest) za doposud nezjištěných okolností, za hlavní podezřelé se však považovali příslušníci VJ.²²⁷ Nutno podotknout, že i po uplynulých 18 letech ani v Bělehradě nezávislá černohorská justice nezvládla najít a odsoudit viníky těchto zločinů.²²⁸ Deník Pobjeda připomínal čtenářům tento zločin a glorifikoval chování tehdejšího předsedy černohorské skupštiny Svetozara Maroviće a náčelníka státní bezpečnosti Duška Markoviće jakožto státníků, kteří si troufnuli postavit se proti svévoli federálních vojenských jednotek.²²⁹ Dodatečnou pozornost situaci přidával fakt, že v řadách unionistů působil poslanec skupštiny Miladin Joksimović, který byl na jaře 1999 jakožto rezervista povolán do armády jako vojenský vyšetřovatel. Miladin Joksimovic byl prvním vyšetřovatelem, který prohlížel místo zločinu

²²² Prošlo je vrijeme Sedmog bataljona. Monitor. 5.05.2006

²²³ PELIKÁN, J.; CHROBÁK, T.; RYCHLÍK, J.; TUMIS, S.; VOJTĚCHOVSKÝ, O.; ŽÍLA, O. Státy západního Balkánu v uplynulém čtvrtstoletí a perspektivy jejich vývoje. Praha: 2016. s. 202.

²²⁴ Nece biti gubitnika, jer ce pobjediti Crna Gora. Pobjeda. 26.04.2006

²²⁵ Živimo li samo da bi se liječili u Beogradu. Pobjeda. 27.04.2006

²²⁶ Kaluđerski laz. [online].[cit. 04.05.2017] Dostupné z:

<https://sites.google.com/site/ckpmontenegro/procesi/kaluderski-laz>

²²⁷ Kaluđerski Laz Massacre Still Haunts Montenegro [online].[cit. 04.05.2017] Dostupné z:

<http://www.balkaninsight.com/en/article/kaluderski-laz-massacre-still-haunts-montenegro>

²²⁸ Ratni zločin u Kaluđerskom Laz, osamnaest godina kasnije: žrtve poznate, počinitelci nema. Montenegro [online].[cit. 04.05.2017] Dostupné z:

http://www.monitor.co.me/index.php?option=com_content&view=article&id=7583:ratni-zločin-u-kaluerskom-lazu-osamnaest-godina-kasnije-rtve-poznate-pocinitelci-nema-&catid=5323:broj-1383&Itemid=6700

²²⁹ Ništa više nije isto. Pobjeda. 24.04.2006

v Kaluđerskom laz, avšak později předal celý případ jiným vojenským právníkům.²³⁰ Zvláštní pozornost k sobě ale Joksimović přitáhl v podstatě sám, když na mítinku v Andrijevičích vyzval stoupence SCG, aby striktně bojkotovali všechny independisty v běžném životě.²³¹

Nejdramatičtějším však byla připomínka 90. let pro Bošnjaky ze Sandžaku. Historický region Sandžak byl jakožto celek poprvé rozdělen mezi Srbskem a Černou Horou po Balkánských válkách. První a druhá Jugoslávie, byť na různý způsob, zajišťovaly Bošnjakům jakožto národu žijícímu na území Černé Hory, Srbska a Bosny a Hercegoviny integritu. Socialistická Jugoslávie navíc uznala Bošnjaky (tehdy pod názvem Muslimy) za státotvorný národ SFRJ. Při rozpadu SFRJ se ani tento region nevyhnul napětí – o podporu muslimské minority, jež činila až 40 % jeho obyvatelstva v černohorské části, soupeřili bosenské, srbské a černohorské politické síly. Výsledkem toho žádná strana neměla monopol mluvit jménem sandžackých Bošnjaků.

V roce 2006 však černohorští politici dokázali roztříštit i tak rozdělené bošnjačké aktivisty na dva tábory. Jedna jejich část, naladěná ve prospěch zachování SCG, svolala kongres Bošnjaků v Novém Pazaru, v jejich rezoluci byly požadavky zachovat jednotný Sandžak v souladu s rozhodnutím sandžackého referenda z roku 1991²³², a také vrátit Bošnjakům status státotvorného národa, kterého byli zbaveni ústavou z roku 1992. Brzy poté byl v Rožajích zformovaný Bošnjački blok za jedinstveni Sandzak i žajednicku državu SCG, mezi jehož zakladatele patřily Bošnjačka demokratska stranka Sandžaka, Bošnjačka nacionalna zajednica u Crnoj Gori, Matica Bošnjaka, Bošnjački kulturni centar, Udruženje studenata Sandžaka i Udruženje pisaca Sandžaka.²³³

Bošnjačká otázka v referendu otevřela diskuze i kolem jiných událostí 90. let, což mohlo vážně poškodit image Černé Hory prosazovaný Đukanovićem jako státu vzorného mezietnického klidu. Bošnjaci-unionisté připomínali svým oponentům bosenské běžence, deportované v roce 1992 černohorskou vládou (tedy těmi, kteří v roce 2006 prosazovali nezávislost Černé Hory) v Republiku srpsku a následně v mnohých případech popravených nebo zmizelých.²³⁴ Erdžan Fetahović opodstatněně mluvil o tlaku na místní aktivisty na příkladu zkonstruovaného politického procesu z roku 1994, jehož figurantem byl i on sám. Nutno podotknout, že ve mnohých případech Bošnjakům-unionistům dávali za pravdu i sami independisti mimo řady DPS. Například novinář Monitoru Sćekić napsal už v roce 2005

²³⁰ Sve istrage Miladina Joksimovića. Monitor. 28.04.2006

²³¹ Apartheij. Monitor. 21.04.2006

²³² Referendum u Sandžaku. Dan. 1.04.2006

²³³ Neće u dvije države. Vijesti. 2.04.2006

²³⁴ Krcić: švercuju lične karte za Bošnjake. Dan. 6.04.2006

o deportacích do Republiky srpské knihu „Kobna Sloboda“, jejíž anglický překlad vyšel právě na jaře 2006, a byl propagován Monitorem.

Bošnjaci z independistického bloku se také ponořili do traktování 90. let. Rifat Vesković z Demokratické zajednice Muslimana-Bosnjaka u Crnoj Gori především odsoudil jakékoliv taktické spojení Bošnjaků s prosrbskými silami, které vzdávaly hold Slobodanu Miloševićovi (*Kakvo je to politicko jedinstvo sa onima koji juče dva puta odaju poštu najvećem zlikovcu ovog vijeka I ubici 200 000 naših sunarodnika*).²³⁵ Co se týká referenda z roku 1991, Vesković sdělil: „*taj referendum imao cilj suprotan ovome koji vi zakazujete, već da se tom projektom oslabi projekat o velikoj Srbiji po doktrini SANU 'Svi Srbi u jednoj državi' . Naš cilj je bio da tom protivtežom pričom o recipročnim pravima naroda spriječimo uništenje Bosne i njene utapanje u unionističku tvorevinu zvanu velika Srbija. Vaš projekat danas suprotan je onom iz 1991 godine.*“²³⁶ Analogicky zpochybňoval případnou možnost vytvoření jednotného bošnjačského sandžaku předseda Matice Muslimanske Avdul Kurpejović, odmítající samu existenci jednotného sandžackého muslimského národa.²³⁷

Kromě toho byl velký důraz položen na představení unionistů jakožto nositelů ideje velkosrbství, která byla označena za hlavního strůjce rozpadu Jugoslávie. V souladu s černohorskou politickou tradicí byly nevyhnutelné i výtky na účet změny politických názorů konkrétními bošnjačskými politiky – jeden z lídrů Bloku za jednotný Sandžak Harun Hadžić agitoval v roce 1992 proti stvoření SRJ, Krcić byl navíc signatářem Deklarace LSCG i nezávislé Černé Hory.

²³⁵ Bošnjaci treba da podrže suverenu Crnu Goru. Pobjeda. 4.04.2006

²³⁶ Tamtéž

²³⁷ Kurpejović: zablude velikobošnjačkog programa. Pobjeda. 18.04.2006

Závěr

Před psaním této práce jsem si stanovil cíl určit klíčové body historického diskurzu v Černé Hoře během referendu v roce 2006 a zhodnotit jejich vliv na vývoj agitačních kampaní a následně i dopady samotného referenda.

Základním a startovním bodem se v této debatě stala domácí panovnická dynastie Njegoš-Petrovićů. Zde z hlediska politické komunikace stoupenci nezávislosti dokázali poskytnout voličům důslednější a koherentnější poslání. Jelikož ani unionisté nezpochybňovali existenci nezávislého černohorského státu do roku 1918, se Blok pro nezávislou evropskou Černou Horu mohl plně soustředit na propagaci úspěchů a výkonů Černé Hory v těch dobách. Klíčovým zde byl důraz na vytvoření pocitu hrdosti na minulost, sounáležitosti k věky nezlomenému státu, za subjektivnost v evropské politice nehledě na velikost tohoto státu. Unionisté se snažili apelovat na fakta srbského sebeurčení Petrovićů, a právě proto se ocitali na vratké půdě, kde v podstatě neobhajovali konfederace, ale koncept jednotného srbského národu. Unionisté měli mezi sebou často odlišné názory na postavy panovníků, kdežto independistům sloužil každý panovník jako součást kultu nezávislosti.

Otázky Podgorické skupštiny a následujícího připojení k Srbsku a vzniku královské Jugoslávie bývaly také zpracovávány odlišně. Blok za nezávislou Černou Horu pokračoval ve své rétorice obdivování petrovićského státu a traktoval jeho likvidaci vyloženě kriticky. Důraz byl kladen na neférové jednání Srbska vůči Černé Hoře v roce 1918, zpochybňovala se legitimita Podgorické skupštiny a jejích rozhodnutí. Zvláštní pozornost byla věnována neutěšeným hospodářským a politickým poměrům v první Jugoslávii. Rétorika unionistů se ve zkoumaném tisku soustředila na obhajoby legitimacy skupštiny a na poukazování srbské identity bjelašů i zelenašů. Tento tábor však neposkytl pozitivní výklad historie královské Jugoslávie.

Výklad událostí druhé světové války stoupenci obou táborů byl intenzivnější. Blok za nezávislou Černou Horu pokračoval ideologickou linií SKJ, v souladu se kterou povstání 13. července 1941, účast v národně-osvobozené boji a rozhodnutí AVNOJ vrátili Černohorcům subjektivnost a státnost. Kdežto unionisté souběžně nabízeli několik výkladů, často v rozporu mezi sebou. Přitom v rámci této diskuze zněl docela urážlivě argument o umělém vytvoření černohorského národa Đilasem (těžko jinak ohodnotit slova Vladimira Jovičevića, který pojmenoval černohorský národ „morčem“ – „*Crnogorska nacija je zamorče*

*komunističkog projekta“).*²³⁸ Kromě této složky debat, věnované opět identitě a státnosti, měla zmínka druhé světové války nevyhnutelně za následek ustálení v diskuzi černo-bílého rámce „partyzáni proti četníkům“ a k tomu se navíc přidali i federalisty. Což vyústilo především v nálepkování svých soupeřů (epitetony „četníky“, „Sekula Drljević“ a také v pokusy ukázat se jako skuteční dědicové vítězů). I když takové debaty o válce jsou víceméně charakteristické pro mnohé národy Evropy, černohorský případ se odlišoval aktivním zapojením soupeřících veteránských organizací, když se někdejší spolubojovníci kvůli referendu ocitli v různých táborech.

Historie socialistické Jugoslávie a její drastický rozpad, krátká existence třetí Jugoslávie za nadvlády Miloševiče byly oběma tábory zpracované odlišně a v různé míře. Pro blok za nezávislou Černou Horu sloužila Jugoslávie Tita jako příklad nejlepšního soužití národů, kdežto unionisté mezi sebou zase zastávali odlišné názory. Vina za rozpad tohoto státu, následující války a válečné zločiny si oba tábory přisobovaly navzájem. Problém se vystupňoval tím, že v tomto případě skoro všichni účastníci pojednávali v podstatě o své vlastní minulosti. I když by se lídři Bloku za nezávislou Černou Horu měli dělit o zodpovědnost za události 90. let spolu s Miloševičem, udělením slova svým bývalým soupeřům z LSCG se jim povedlo nasměrovat debatu jim vyhovujícím směrem.

Pravděpodobně nejlépe zpracoval komunikační tým unionistů „kmenovou“ otázku. Apelování ke kmenovému patriotismu, akcentování historických nesouhlasů mezi kmeny, poukazování na nečernohorskost Brd a Pomoří – zde unionisti měli infrastrukturu nevládních organizací, připravenou ještě v době Miloševiče, a ve výsledku měli bezpodmínečnou nadvládu.

Složitější je otázka, do jaké míry tyto historické argumenty ovlivnily vývoj politické debaty a výsledky referenda. Obecně se badatelé shodují, že rozhodující vliv měly spíše takové tahy vládnoucí koalice, jako sázka na diasporu kolem světa a zbavení volebního práva Černohorců žijících v Srbsku a také manipulace s ID-karty, dohody s lídry národnostních minorit, dokonce i přímé falzifikace volebních výsledků. Tato opatření byla nepochybně velice účinná, avšak byl by omyl celé volební vítězství připisovat jenom jim. Myslím si, že při posuzování příčin dopadů tohoto referenda se máme řídit i pochopením podstaty politické dlouholetosti Mila Đukanoviće, která neustále ukazuje, že se lídr DPS nikdy nespolehá na jeden jakýsi faktor.

²³⁸ Državotvorni narod--na svome ili gubitnik. Dan. 15.05.2006

Právě proto myslím, že historizace politické debaty pro stoupence nezávislosti splnila svou funkci. Tento krok totiž dovolil kromě stabilní voličské základny DPS mobilizovat elektorát tradičně nakloněný myšlence nezávislosti, kdežto unionisté se sami omezili na obhajobu historické vazby se Srbskem. Tato jejich komunikace se ale brzy proměnila v obhajobu historického srbského původu Černohorců.

Seznam použité literatury

- ANDRIJAŠEVIĆ, Živko. Sedam Petrovića. Matica crnogorska. Jesen/zima 2012.
- BATRIĆEVIĆ, Boban. Recepcija Petra II Petrovića u ideologijama crnogorskih vlasti. АРХИВСКИ ЗАПИСИ. Година XXII/2015 Број 1 Цетиње, 2016.
- BIEBER, Florian; JENNE, Erin K. Situational nationalism: nation-building in the Balkans, subverse institutions and the Montenegrin paradox. *Etnopolitics*, 2014. Vol.13, No. 5, s. 431.
- CASPERSEN, Nina, "Elite Interests in the Serbian-Montenegrin Conflict," *Southeast European Politics* 4, nos. 2–3 (November 2003).
- ĆURKOVIĆ, M. Kako se konstruišu nacije: crnogorski slučaj. *Sociološki pregled* 2010.
- ĐILAS, Milovan. O nacionalnoj istoriji kao vaspitnom predmetu. *KOMUNIST*. 1949, broj 1.
- DULOVIĆ, Vladimir. Mount Lovcen and Njegos between „Aleksandar’s Chapel“ and „Mestrovic’s Mausoleum“ in: *The ambiguous nation. Case studies from Southeastern Europe in the 20th century*. Edited by Brunnbauer U. and Crandits, H.
- DURKOVIĆ-JAKŠIĆ, Ljubomir. Njegoš i Lovćen. Podgorica: 2006.
- ĐUROVIĆ, Srđan; PAVIĆEVIĆ. Đorđe. In *Media discourse and Yugoslav conflicts*. Edited by Pal Koslto. 2009.
- DŽANKIĆ, Jelena. When two hands rock the cradle: symbolic dimensions of the divide over statehood and identity in Montenegro. In *Strategies of Symbolic Nation-building in South eastern Europe*. Edited by pål KolStø University of Oslo, Norway, 2014.
- DŽANKIĆ, Jelena. Reconstructing the Meaning of Being “Montenegrin”.
- ERDELJANOVIĆ, Jovan. Kući, Bratonožici, Piperi. Beograd: 1981.
- HUSZKA, Beata. Secessionist movements and ethnic conflict. 2014.
- MORRISON, Kenneth. Montenegro – a modern history.
- PAPOVIĆ, Dragutin. Njegoš u socijalističkoj i nacionalnoj ideologiji Crne Gore 1945–1989. Matica crnogorska. Jesen 2013.
- PELIKÁN, Jan; CHROBÁK, Tomáš; RYCHLÍK, Jan; TUMIS, Stanislav; VOJTĚCHOVSKÝ, Ondřej; ŽÍLA, Ondřej. Státy západního Balkánu v uplynulém čtvrtstoletí a perspektivy jejich vývoje. Praha: 2016.
- PERAZIĆ, Gavro. Međunarodnopravna osnova mandata savezničkih oružajnih snaga na teritoriji Crne Gore 1918–1919. Republika. 8–9 aprila 2006.

- PERIĆ, Igor. U pitanju leži odgovor. Heljsinška povelja--glasilo Helsinškog odbora za ljudska prava u Srbiji. Broj 89–90, novembar–decembar 2005.
<http://www.helsinki.org.rs/serbian/doc/povelja%20nov-dec%2005.pdf>
- RADOJEVIĆ, Danilo. Primjer uticaja Njegoša na pjesnički rad kralja Nikole, Njegoševi dani 1, Zbornik radova sa međunarodnog slavističkog naučnog skupa, 2009.
- RASTODER, Šerbo. Crna Gora u egzilu. Podgorica: 2004.
- ROBERTS, Elizabeth: Realm of the Black Mountain. A History of Montenegro. Ithaka, New York: 2007.
- SILAŠKI, Nadežda; ĐUROVIĆ, Tatjana; RADIĆ-BOJANIĆ Biljana. Javni diskurs Srbije : kognitivističko-kritička studija. Beograd: 2009.
- STAMATOVIĆ, Aleksandar. Istina o podgorickoj skupštini. Podgorica: 2008.
- STOJAROVÁ, Věra, EMERSON, Peter. Party Politics in the Western Balkans. 2010.
- ŠÍSTEK, František. Narativi o identitetu. Izabrane studije o crnogorskoj istoriji. Podgorica: 2015.
- VLAJKOVIC, Vladan. Vojna tajna. Deo 1. Beograd: 2004.
- ЗАХОВА, София. Черна Гора след Югославия: динамика на идентичностите. София, 2013.

Periodika:

- Adem Demaći. DAN. 20.04.2006
- Adžić: prirodno je da dođe da rozlaza. DAN. 24.04.2006
- Amfilohije: bezumni razaraju zajednicu. DAN. 24.04.2006
- Bratstvo Joksimovića uz Miladina. DAN. 14.05.2006
- Bućin: izdaja se ne prašta. DAN. 15.05.2006
- Bulatović: ima nas više od 180.000. DAN. 21.04.2006
- Crna gora između Petrovića i Moldavkića. DAN. 3.04.2006
- Crnogorska petljavina. DAN. 21.04.2006
- Čupić: moj stric nije bio separatista. DAN. 11.05.2006
- Desant suverenista na „DAN“. DAN. 14.04.2006
- Dobro se ne gradi mitom i strahom. DAN. 19.04.2006
- Državotvorni narod--na svome ili gubitnik. DAN. 15.05.2006
- Dva brata. DAN. 3.04.2006
- Gornepojci neće sa Milom. DAN. 17.05.2006
- Imaćemo 10.000 glasova više od suverenista. DAN. 29.04.2006

Jovićević: referendum za jednog čovjeka. DAN. 10.04.2006
 Jovićević, Vladimir. Državotvorni narod – na svome ili gubitnik. DAN. 15.05.2006
 Lekić: Marović je ideolog anticrnogorske politike. DAN. 18.04.2006
 Lešnjanjima sugerišu „NE“. DAN. 13.05.2006
 Krcić: švercuju lične karte za Bošnjake. DAN. 6.04.2006
 Kući sto posto glasaju „NE“. DAN. 18.05.2006
 Marković: Ljubo je dao život za zajedništvo. DAN. 1.04.2006
 Masovni izlazak obara režim. DAN. 19.04.2006
 Mededović: za ovakvu Crnu Goru Čupić ne bi dao ni cigar duvana. DAN. 25.04.2006
 Milu smeta GZP. DAN. 24.04.2006
 Na deobama se ne može graditi sreća. DAN. 10.05.2006
 Narodni heroji za SCG. DAN. 14.05.2006
 Nikšićani obišli sedm spomenika. DAN. 10.05.2006
 Ostanimo u toplom skutu majke Srbije. DAN. 24.04.2006
 Recite NE ili se vraćamo u Crnu Goru. DAN. 11.05.2006
 Referendum provalija među braćom. DAN. 6.04.2006
 Referendum u Sandžaku. DAN. 1.04.2006
 Referendumska deklaracija. DAN. 13.05.2006
 Sačuvati zajedništvo. DAN. 10.05.2006
 SNS: Srbi trn u oku. DAN. 13.04.2006
 Srpskog vojvodu uvlače u antisrpsku kampanju. DAN. 19.04.2006
 Stamatovic: Nezavisnost bi otvorila pitanje teritoria. DAN. 24.04.2006
 Svetogrdje. DAN. 27.04.2006
 Šoć: Državna zajednica je spasena. DAN. 10.05.2006
 Šoć: Istorijsko „ne“ Crne Gore. DAN. 13.05.2006
 Šta kažu građani na mitingu u Grblju. DAN. 15.05.2006
 Udruženje Vasojevica. DAN. 18.05.2006
 Vještina mogućeg. DAN. 15.04.2006
 Zloupotreba Njegoša. DAN. 24.04.2006
 Zeta nepolodna za aktiviste DPS-a. DAN. 24.04.2006
 Andrija Mugoša. MONITOR. 14.04.2006
 Apartheij. MONITOR. 21.04.2006
 Borožan, Đorđe. Usponi i padovi. MONITOR. 18.5.2006
 Cerović, Rajko. Ofanziva uvozne liturgije. MONITOR. 14.04.2006

Crna gora – nego što. MONITOR. 12.05.2006
DA bude Crna Gora. MONITOR. 18.05.2006
Đuranović, Draško. Svoji ili tuđi. MONITOR. 18.05.2006
Istorija po potrebi. MONITOR. 6.04.2006
Jovičević, Vladimir. Nepostojeća prošlost. MONITOR. 18.05.2006
Koštuničin veliki vezir. MONITOR. 5.05.2006
Papović, Dragutin. Cijena države. MONITOR. 24.03.2006
Pajović, Radoje. Tri života. MONITOR. 18.05.2006
Pomozimo Peđi Bulatoviću. MONITOR. 10.03.2006
Proizvodnja straha. MONITOR. 7.04.2006
Prošlo je vrijeme Sedmog bataljona. MONITOR. 5.05.2006
Sve istrage Miladina Joksimovića. MONITOR. 28.04.2006
Špadijer, Marko. Nova država. MONITOR. 18.5.2006
Teret zajedničke prošlosti. MONITOR. 17.04.2006

Borci NOB-a će glasati za nezavisnost. POBJEDA. 10.05.2006
Borci su za nezavisnu Crnu goru. POBJEDA. 27.03.2006
Bošnjaci treba da podrže suverenu Crnu Goru. POBJEDA. 4.04.2006
Crna Gora je bila prosperitetna samo kada sama upravljala svojim sudbinom.
POBJEDA. 5.05.2006
DA za nezavisnu i evropsku Crnu Goru (diskusije i poruka sa Zbora boraca Crne Gore).
Podgorica, maj 2006.

Glas za državu ne znaci glas za Vladu. POBJEDA. 1.04.2006
I Srbija je uz nas. POBJEDA. 19.04.2006
Kad se partizani poistovjete sa četnicima. POBJEDA. 8.04.2006
Ko je taj što neće svoju državu. POBJEDA. 27.04.2006
Kolašinski zid crnogorske državotvornosti. POBJEDA. 2.04.2006
Kurpejović: zablude velikobošnjačkog programa. POBJEDA. 18.04.2006
Luča sa cetinja za crnogorsku nezavisnost. POBJEDA. 29.04.2006
Manjinski narodi i referendum. POBJEDA. 12.05.2006
Marka i euro ubrzali razvoj Crne Gore. POBJEDA. 20.04.2006
Moja partija je Crna Gora. POBJEDA. 11.04.2006
Nece biti gubitnika, jer ce pobijediti Crna Gora. POBJEDA. 26.04.2006

Nemá razloga da državna zajednica ne opstane. POBJEDA. 12.04.2006
 Nevjernici hoće da satru lik Marka Miljanova. POBJEDA. 21.04.2006
 Nezavisna Crna Gora je avanturistički projekat. POBJEDA. 21.04.2006
 Ništa više nije-isto. POBJEDA. 24.04.2006
 Od Garašanina do Velje Ilića. POBJEDA. 17.05.2006
 Odlikovanja stižu u Crnu Goru. POBJEDA. 17.04.2006
 Opozicija u Mojkovcu doživjela prvim poraz. POBJEDA. 19.04.2006
 Opstankom zajedničke države branimo Crnu Goru. POBJEDA. 20.04.2006
 Poziv iseljenicama da glasaju za nezavisnost. POBJEDA. 25.04.2006
 Postovanje prema pionirskoj misiji osnivaca Liberalnog Saveza Crne Gpre. POBJEDA.
 18.05.2006
 Pravi borci NOR-a su za zajedničku državu. POBJEDA. 3.04.2006
 Referendum je nepotreban i štetan. POBJEDA. 20.04.2006
 SCG – najbolji garant bezbjednosti Crne Gore. POBJEDA. 11.04.2006
 Unionoste koriste metode s početka 90-ih. POBJEDA. 11.04.2006
 Veličina Crne Gore je prednost, a ne mana. POBJEDA. 3.04.2006
 Vratimo Crnu Goru sebi i Evropi. POBJEDA. 8.05.2006
 Živimo li samo da bi se lijčili u Beogradu. POBJEDA. 27.04.2006

Istinski čovjek iz naroda. REPUBLIKA. 10.04.2006
 Nasljeđe, blagoslovi i kletve. REPUBLIKA 19.05.2006
 Niko ne može Crnu Gora zavađati sa Srbijom. REPUBLIKA. 10.05.2006
 Od ideje velikosrpstva do crnogorskog „srpstva“. REPUBLIKA. 17.05.2006
 Posjeta knjaza Nikole Beogradu 1896. i kralja Aleksandra Cetinju 1897. godine.
 REPUBLIKA. 13–21 aprila. 2006
 Strah od slobode. REPUBLIKA. 10.05.2006
 Zapaljen pano sa narodnjim herojem. REPUBLIKA. 1.–2.04.2006

Bosnjaci pamte liberale. VIJESTI. 13.04. 2006
 Crna gora nije ničiji mladi partner. VIJESTI. 03.05.2006
 Dovršavamo ono, što su liberali započeli. VIJESTI. 21.04.2006
 Država Petrovica bila nezavisna. VIJESTI. 17.05.2006
 DS: Samardzic podiže tenzije. VIJESTI. 7.04.2006
 I vojvode su se pisali kao Srbi. VIJESTI. 2.04.2006

Ispraviti nepravdu Petrovicima. VIJESTI. 16.05.2006

Istorijska nit koja vodi suverenistu. VIJESTI. 27.04.2006

Kadić: i Nikola bi rekao NE. VIJESTI. 16.05.2006

Neće Peđa državu ni da Milo ode. VIJESTI. 11.04.2006

Neće u dvije države. VIJESTI. 2.04.2006

Nezavisnost je naša moralna obaveza. VIJESTI. 3.04.2006

Odlazak revolucionara. VIJESTI. 10.04.2006

Ovdje se počela rađati sloboda. VIJESTI. 29.04. 2006

Papović, Dragutin. KPJ i obnova nezavisnosti. VIJESTI. Březen–květen 2006

Pitanje časti. VIJESTI. 20.04.2006

Pobjednici i gubitnici. VIJESTI. 25.05.2006

Ponosan sam što sam Srbin ali hoću svoju Crnu Goru. VIJESTI. 7.05.2006

Preci i potomci. VIJESTI. 16.05.2006

Primamo i kraljeve i prosjake. VIJESTI. 6.04.2006

Slavko se sam isključio. VIJESTI. 27.04.2006

Svoju sudbinu u svoji ruke. VIJESTI. 25.04.2006

U Kućima vrijeđali suvereniste. VIJESTI. 18.05.2006

Uvjereni u pobjedu, priznali bi poraz. VIJESTI. 17.05.2006

Vojo, pripazi ti malo Srbiju. VIJESTI. 6.04.2006

Zašto Sveto pominje likvidacije. VIJESTI. 4.05.2006

Internetové zdroje:

- Aleksa Bečić poručio sa izborne konvencije demokrata u Mojkovcu [online].[cit. 06.07.2017]. Dostupné z:
<http://www.dan.co.me/?nivo=3&rubrika=Politika&clanak=604831&najdatum=2017-06-29&datum=2017-06-30>
- Glas Vasojevića. Broj 17. 2005 [online]. [cit. 23.07.2017]. Dostupné z:
<http://vasojevici.rs/docs/Glas%20Vasojevica%20broj%2017%202005.pdf>
- Govor predsjednika Vlade RCG Mila Đukanovića na konvenciji na Cetinju 28.04.2006 [online] [cit. 23.07.2017]. Dostupné z:
<http://www.predsjednik.gov.me/press-centar/izjave/18092/13624.html>

- Govor predsjednika Vlade RCG Mila Đukanovića na konvenciji u Nikšiću 09.05.2006 [online] [cit. 23.07.2017]. Dostupné z <http://www.predsjudnik.gov.me/press-centar/izjave/18094/13627.html>
- Govor predsjednika Vlade RCG Mila Đukanovića na konvenciji u Podgorici 18.05.2006 [online] [cit. 23.07.2017]. Dostupné z: <http://www.predsjudnik.gov.me/press-centar/izjave/18095/13628.html>
- International Crisis Group. Europe Briefing N°42, [online], [cit. 23.07.2017]. Dostupné z:, <https://d2071andvip0wj.cloudfront.net/b42-montenegro-s-referendum.pdf>
- Kaluđerski laz. [online].[cit. 04.05.2017] Dostupné z: <https://sites.google.com/site/ckpmontenegro/procesi/kaluderski-laz>
- Kaludjerski Laz Massacre Still Haunts Montenegro [online].[cit. 04.05.2017] Dostupné z: <http://www.balkaninsight.com/en/article/kaludjerski-laz-massacre-still-haunts-montenegro>
- Milošević htio da u Crnoj Gori uzazove kaos i krvoproliće sedmim bataljonom i kobrama.[online].[cit.03.05.2017].Dostupné z: <https://crnogorskapitanja.wordpress.com/2013/03/22/milosevic-htio-da-u-crnoj-gori-izazove-haos-i-krvoprolisce-sedmim-bataljonom-i-kobrama/>
- Ratni zločin u Kaluđerskom Lazu osamnaest godina kasnije: žrtve poznate, počinitelaca nema. Montenegro [online].[cit. 04.05.2017] Dostupné z: http://www.monitor.co.me/index.php?option=com_content&view=article&id=7583:ratni-zloin-u-kaluerskom-lazu-osamnaest-godina-kasnije-rtve-poznate-poinilaca-nema-&catid=5323:broj-1383&Itemid=6700
- Referendum o državnom statusu. Republika Crna Gora. Konačni izvještaj OSCE/ODIHR [online] [cit. 23.07.2017 11:18] Dostupne z: <http://www.osce.org/sr/odihr/elections/montenegro/20099?download=true>
- Referendum u Crnoj Gori 2006.godine. Podgorica. Centar za monitoring – CEMI, 2006 [online]. [cit. 23.07.2017]. Dostupné z: <http://cemi.org.me/wp-content/uploads/2017/01/REFERENDUM-U-CRNOJ-GORI-2006.-GODINE.pdf>
- Stalno stanovništvo po narodnosti po popisu od 1948 godine. [online]. [cit. 10.05.2017]. Dostupné z: <http://pod2.stat.gov.rs/ObjavljenePublikacije/G1948/Pdf/G19484001.pdf>

- Stalno stanovništvo po narodnosti po popisu od 1953 godine. [online]. [cit. 10.05.2017]. Dostupné z:
<http://pod2.stat.gov.rs/ObjavljenePublikacije/G1953/pdf/G19534001.pdf>
- Stalno stanovništvo po narodnosti po popisu od 1961 godine. [online]. [cit. 10.05.2017]. Dostupné z
<http://pod2.stat.gov.rs/ObjavljenePublikacije/G1961/pdf/G19614001.pdf>
- Stalno stanovništvo po narodnosti po popisu od 1971 godine. [online]. [cit. 10.05.2017]. Dostupné z
<http://pod2.stat.gov.rs/ObjavljenePublikacije/G1971/pdf/G19714001.pdf>
- Statistički godišnjak Crne Gore 2011. [online]. [cit. 10.05.2017]. Dostupné z:
<http://monstat.org/userfiles/file/publikacije/godisnjak%202011/GODISNJAK%20%202011-%20new.pdf>
- Strogo poverljivo. [online]. [cit. 03.05.2017] Dostupné z:
http://www.b92.net/specijal/strogo_poverljivo/02.php
- Вијеће народних скупштина Црне Горе, усвојило декларацију против уласка ЦГ у НАТО. [online]. [cit. 23.07.2017]. Dostupné z:
<http://srbin.info/2016/03/22/vijece-narodnih-skupstina-crne-gore-usvojilo-deklaraciju-protiv-ulaska-cg-u-nato/>

Seznam zkratek

AVNOJ – Antifašističko veće narodnog oslobođenja Jugoslavije

CPC – Crnogorska pravoslavna crkva

DPS – Demokratska Partija Socijalista Crne Gore

EU – Evropská unie

JNA – Jugoslovenska narodna armija

KPJ – Komunistička partija Jugoslavije

SCG – Srbija i Crna Gora

SFRJ—Socijalistička federativna republika Jugoslavija

SHS – Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca

SKJ – Savez komunista Jugoslavije

SNP—Socijalistička narodna partija

SPC – Srpska pravoslavna crkva

SRJ – Savezna Republika Jugoslavija,